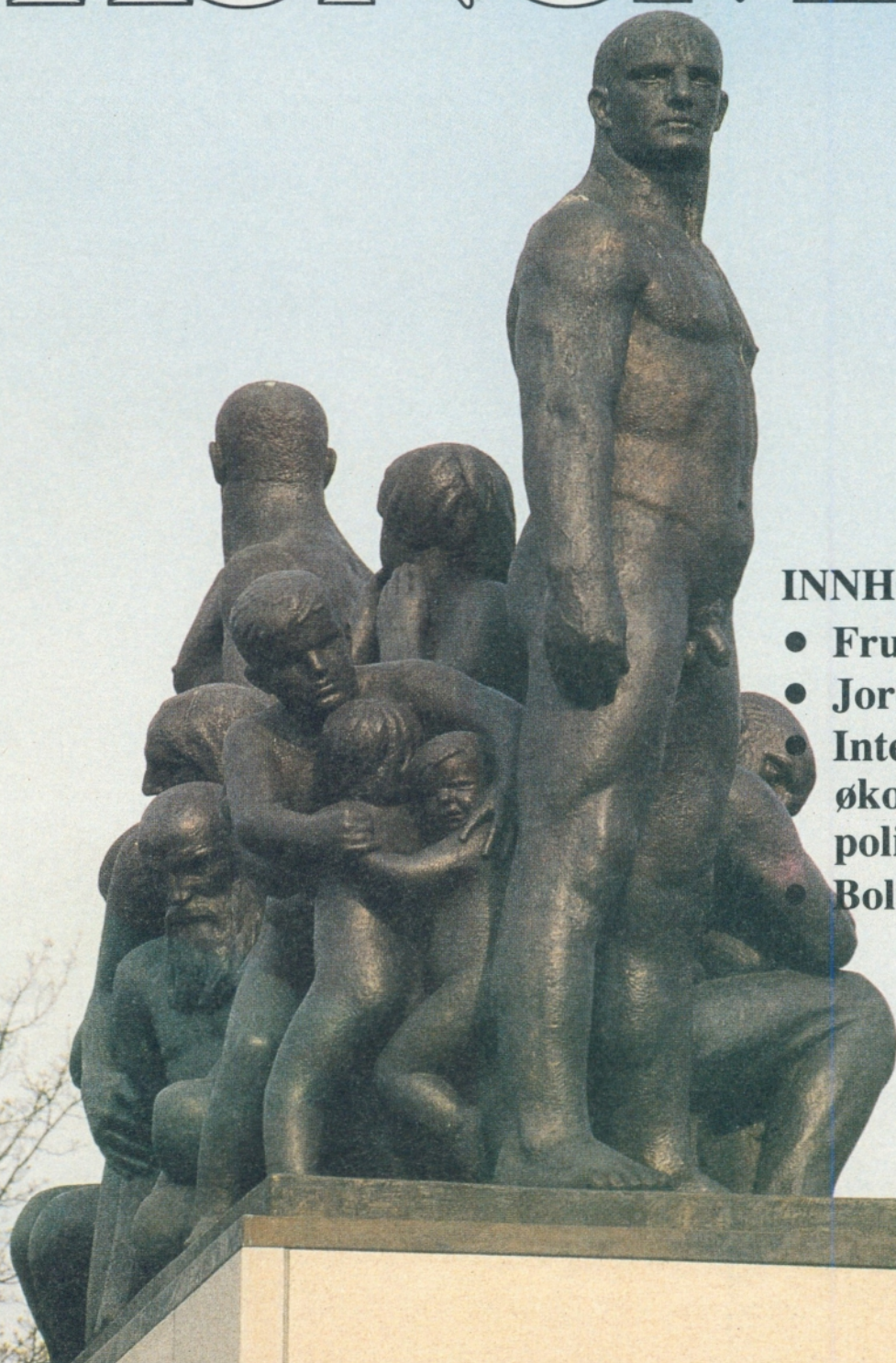


SOSIAL ØKONOMIEN



INNHOLD

- Fruktbarhet
- Jordbruksstøtten
- Internasjonal økonomisk politikk
- Boligmarkedet

NR. 4 – APRIL 1991 – 45. ÅRG.



University of Tromsø, Norway Health Economics Distance Learning Course

September 1991 – March 1992

Course Director: Professor Gavin Mooney

- Purpose:** to provide (primarily for economists) an introductory course in health economics.
- Eligibility:** economics degree; senior economics undergraduates; and others.
- Format:** correspondence, written assignments, short dissertation.
- Fee:** NOK 10,000 (approx. \$1,600).
Grants available. (Norske studenter ingen kursavgift.)
- Date for applications:** 15 June 1991.
- Further Information:** contact Ivar Sønbo Kristiansen,
Institute of Community Medicine,
University of Tromsø, Postuttak,
N-9000 Tromsø, Norway



Sommerfeldtsgt. 74/76 - Postboks 79, 9001 Tromsø - Tlf. (083) 80 250, Telefax: (083) 80 631

— TEKNIKK
— ØKONOMI
— MARITIM
DRIFT

To ledige stillinger for HØGSKOLELEKTORER I ØKONOMI

Fullstendig annonse i Norsk lysingsblad nr. 77/91 (fredag 5. april).

Kontakt skolen, Haugslett eller Erlandsen for nærmere informasjon.

Søknadsfrist 26.04.91.

Innhold

Nr. 4 1991 – 45. årg.

3

NILS E. SØRGAARD:
Beslutningsregler i
landbrukspolitikken

10

THORVALD MOE:
Den økonomiske politikk
og utvikling: Noen
internasjonale erfaringer

ARTIKLER

14

PER KOLSTAD:
Fruktbarhet, økonomisk
vekst og familiepolitikk

20

JOHN MELDGAARD OG
HARALD J. NORDAHL:
Boligmarkedet i Norge –
fra knapphet og over til
dagens mettede marked

Månedens bøker:

26

Det nye pengesystemet av
Margit Kennedy

Forsidefoto:

«Slekten» av Gustav Vigeland
Foto: Svein Erik Dahl, Samfoto
(Med tillatelse fra Vigeland-
museet)

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Skatteomlegging, skattelettelser og kommunale avgifter!

Den 12. april la Regjeringen fram forslag om betydelige endringer i skattesystemet for både personlige skatteyttere og for næringslivet. Skatteomleggingen er et positivt bidrag i retning av et mer effektivt skattesystem. I tillegg synes det som det gjennom forslaget legges opp til netto skattelettelser, også når en tar hensyn til endringene i de statlige avgiftene. Skatteomleggingen vil dermed isolert sett, hvis den blir vedtatt, også bety en omlegging av den økonomiske politikken i en noe mer ekspansiv retning. En slik stimulans av økonomien vil bidra positivt til en bedring av sysselsettingssituasjonen, men vil neppe være tilstrekkelig for å redusere ledigheten vesentlig på kort sikt. Det er derfor grunn til å avvente forslagene på utgiftssiden i det reviderte nasjonalbudsjett som kommer i mai.

Det er også god grunn til å spørre om totaleffekten av skatte og avgiftspolitikken til offentlig sektor, dvs. inklusive kommunesektoren, vil virke ekspansivt. I løpet av 1980-årene førte kommunene en relativt ekspansiv budsjettpolitikk ved investeringer i skoler, barnehager, aldershjem, administrasjonsbygg og tekniske anlegg. Store deler av disse anleggene ble finansiert ved låneopptak, dels under forventninger om stadig stigende kommunale inntekter. Den økonomiske situasjonen har imidlertid medført betydelig skatte og inntektssvikt i forhold til forventningene. Siden låneopptakene må tilbakebetales betyr dette en økt belastning på kommunenes innbyggere ved økte kommunale avgifter. Spesielt har dette skjedd ved økte barnehagesatser (satsene økte med i gjennomsnitt 20 prosent i 1989), økte tilknytningsavgifter for elektrisitet, vann og kloakk samt økte vann og kloakkavgifter (eksempler på 50 prosent økning de siste par år finnes). Det er mye som tyder på at denne trenden kan fortsette. I tillegg vil man fra høsten av innføre skolefritidsordninger, som etterhvert kan oppfattes som tvungne, med en ikke ubetydelig egenbetaling.

Totalt sett kan dette bety at den offentlige sektor vil stå for en skatte og avgiftsskjerpelse også kommende år. Fra skatte og avgiftssiden vil en altså kunne oppleve en innstrammingspolitikk. Det er grunn til å være meget betenkt over en slik utvikling i dagens situasjon. Det er også overraskende at den kommunale delen av offentlig sektors skatte og avgiftspolitikken ikke synes å spille en større rolle i den aktuelle politiske debatt på riksplan. Det burde bekymre de sentrale politiske myndigheter at statlige skatte og avgiftslettelser kan oppfattes som en glimrende anledning for de kommunale myndigheter til å finansiere sin tidligere investeringslyst gjennom økte kommunale avgifter. Dette kan selvsagt være optimalt for kommunene, men det vil bidra til at statlige disposisjoner ikke virker så ekspansivt som intensjonen var. Det synes som kommunenes økonomiforvaltning er et viktig utelatt moment i den økonomiske diskusjonen sentralt.



Redaktøren

**SOSIALØKONOMENES FORENING
INVITERER TIL KURS OM**

PENGE- OG KREDITTPOLITIKK

Gran Hotell Telemark – Bolkesjø, 28. og 29. mai 1991

PROGRAM:

TIRSDAG 28. MAI:

10.00 Fremmøte og registrering

10.30 De økonomiske utsiktene fremover

– Konsekvenser for finansmarkedet

Adm. dir. Trond R. Reinertsen, Den norske Bankforening

13.30 Finansnæringen – drivkraft eller bremsekloss?

Sentralbanksjef Hermod Skånland, Norges Bank

15.15 Finansinstitusjonenes tilpasning til kapitaldekningskravene. – Hvilke løsninger finnes?

– Adm. dir. Einar Forsbak, Sparebankforeningen i Norge

– Adm. dir. Helge Kvamme, Gjensidige Forsikring

– Sjeføkonom Tor Hersoug, Oslo Børs

17.00 *Paneldebatt:*

Egenkapitalsituasjonen i finansinstitusjonene

Ordstyrer: Redaktør Stein B. Hauglid, Dagens Næringsliv

Deltakere: – Hermod Skånland

– Trond R. Reinertsen

– Einar Forsbak

– Helge Kvamme

– Tor Hersoug

ONSDAG 29. MAI:

Internasjonale utviklingstrekk av betydning for det norske finansmarkedet

09.00 Internasjonale trender i regulering av finanssektoren

Senior Financial Specialist Dimitri Vittas, Financial Policy and Systems Division, The World Bank

10.15 Hva skjer i Bis (Bank for International Settlements) og hvilken betydning vil dette få for finansmarkedet?

Bankkommissarie Göran Lind, Sveriges Riksbank

11.45 Konsekvenser for finansnæringen av en EØS-avtale

Sen.off. Steinar Juel, EFTA

14.00 Avreise

Programkomite:

Erik Lind Iversen, Kredittilsynet

Kjell Kraakmo, Kreditkassen

Morten Jonassen, Norges Bank

Gerd Buflod, Sosialøkonomenes Forening

Påmelding snarest til Sosialøkonomenes Forening

Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Telefon (02) 17 00 35, telefax (02) 17 31 55

Påmelding til kurs om

PENGE- OG KREDITTPOLITIKK

Tittel/navn:

Arbeidsgiver:

Adresse:

tlf.:

Kursavgift:

kr. 4 500,-

Oppholdsutgifter: kr. 1 070,-

Medlem av SF?

Medl. nr.:

Underskrift

Beslutningsregler i landbrukspolitikken

De framtidige betingelser for jordbruksproduksjon i Norge er usikre. Klimaendringer kan komme til å påvirke produksjonskostnadene innenlands og prisene på verdensmarkedet (import- og eksportprisene). Innføringen av markedsøkonomi i Øst-Europa, og reduksjon av landbruksstøtten i mange land (bl.a. som følge av GATT-vedtak), kan ytterligere bidra til prisbevegelser på verdensmarkedet. Alt dette stiller krav til en bevisst og framtidsrettet landbrukspolitikk. Man trenger kriterier for fastsettingen av de landinterne prisene i forhold til utviklingen i verdenmarkedsprisene og produksjonskostnadene innenlands. I denne kommentaren er foreslått og vurdert to beslutningsregler for fastsettingen av henholdsvis produsentprisene (jordbruksstøtten) og prisene til forbruker (matskatten).

AV
NILS E. SØRGAARD*

1. TO SEPARATE BESLUTNINGER

I de årlige landbruksoppgjørene mellom bondeorganisasjonene og staten blir det forhandlet om bøndenes inntektsøkning (den såkalte inntektsrammen). En del av inntektsøkningen er økte subsidier, en annen del er økningen i de maksimalpriser som bøndene/samvirket kan ta ut i markedet innenlands. Gjennom disse forhandlingene blir således både produsentprisene (PP), forstått som bøndenes inntekt pr. produsert enhet, og prisene til forbruker, matvareprisene (MP), bestemt.

En slik praksis kan være i strid med at de to beslutningene er tilnærmet separable i et skatteøkonomisk perspektiv: Forskjellen mellom MP og sammenlignbare verdensmarkedspriser (VMP), multiplisert med forbruket, kan betraktes som et *skatteoppkrav* i matvaremarkedet (Sandmo,

1989). Denne «matskatten», inklusive matmomsen, er således et spørsmål om hensiktsmessig skattepolitikk, dvs. et valg mellom ulike skatteformer ut fra det offentliges samlede finansieringsbehov. Selv om en del av matskatten, svarende til effekten av importreguleringene, tilfaller bøndene som skjermingsstøtte, uten *veien om* statskassen, bør størrelsen på samlet matskatt fastsettes ut fra det *offentliges* finansieringsbehov. Det bør skje tilnærmet uavhengig av landbruksstøtten, siden landbruksstøtten bare utgjør en brøkdel av de offentlige utgiftene (inkludert skjermingsstøtten).

Fastleggingen av PP og landbrukssstøtten, dvs. summen av skjermingsstøtte og støtte over det regulære statsbudsjettet, blir tilsvarende en prioritering mellom ulike offentlige oppgaver innenfor rammen av offentlige budsjetter (inkludert matskatten). Det bør skje tilnærmet uavhengig av størrelsen på skatteoppkravet i matvaremarkedet, siden dette skatteoppkravet er av marginal betydning for de offentlige budsjettammer.

Resultatet av den ene beslutningen bør altså i liten grad påvirke premisene for den andre, og vice versa. Dette er ikke annerledes enn at man normalt ikke bør øremerke bestemte offentlige inntekter, eller la offentlige



Nils E. Sørgaard

utgifter til bestemte oppgaver dirigere bestemte skatteoppkrav. Skjermingsstøtten bør bare være en teknisk-administrativ form for øremerking: Jo høyere skjermingsstøtte – dvs. jo mer bøndene kan ta ut i markedet innenlands – desto mindre behov for støtte over statsbudsjettet.

I dette perspektivet kan man hevde at landbruksoppgjørene utelukkende burde dreie seg om rammen for landbruksstøtten, uten innvirkning på maksimalprisene innenlands. Det er ingen grunn til å øke maksimalprisene bare fordi bøndenes inntektsramme øker. Endringer i maksimalprisene (eventuelt i momssats og forbrukersubsidier) kan komme på tale dersom den *generelle* finanspolitiske situasjonen endres, ikke fordi landbruksstøtten endres.

Når disse beslutningene i praksis er koblet sammen, kan dette skyldes institusjonelle forhold – kanskje uten betydning for politikken i det lange løp. Men sammenkoblingen kan også innebære at myndighetene ikke optimaliserer, og feilvurderer de faktiske sammenhengene på området. Det kan tenkes en form for «finansielle illusjoner», f.eks. den tro at skjermingsstøtten er en tilnærmet «gratis» finansieringskilde. Forbrukernes – og spesielt lavinntektsgruppene – interesser blir ikke tilstrekkelig ivaretatt.

¹ Takk til Arne Jon Isachsen og en anonym konsulent for nyttige kommentarer til et tidligere utkast.

* Nils E. Sørgaard er cand. oecon fra 1981. Artikkelen bygger på et forskningsprosjekt utført ved Norsk institutt for markedsforskning.

En annen forklaring på sammenkoblingen er spillet mellom partene: Når bondeorganisasjonene er tilbøyelig til å verne om forbrukerne, kan myndighetene oppnå å begrense bøndenes (endelige) krav ved å knytte landbruksoverføringene til MP. Eller motsatt: Når bondeorganisasjonene er mest tilbøyelig til å verne om skattebetalerne (utgiftene over det regulære statsbudsjettet), kan myndighetene oppnå å begrense bøndenes krav ved å holde igjen på maksimalprisene. Slik sett kan MP være en nyttig frihetsgrad i forhandlingene. På den annen side vil myndighetene trolig lettere *akseptere* bondeorganisasjonenes krav når denne frihetsgraden foreligger. For myndighetene er det viktigst å begrense veksten i utgiftene over statsbudsjettet, og myndighetene oppnår dette når en del av bøndenes inntektsøkning kan tas ut i MP innenlands.

Uansett; det synes ønskelig med mer faste beslutningsregler, som setter grenser for MP/matskatt og PP/jordbruksstøtte, og som kobler disse beslutningene til VMP.

2. PRISENE TIL BONDE/LANDBRUKSSTØTTEN

Jeg vil tro at folk flest – i den grad de kjenner konsekvensene av et landbruk uten støtte – har en viss betalingsvilje for nasjonal landbruksproduksjon. Denne betalingsviljen er knyttet til ulike miljø- og kulturverdier som landbruksnæringen representerer, nasjonal matvareberedskap m.m. Dette er goder som alle er (mer eller mindre) korrelert med nasjonal produksjon.

I tillegg, eller alternativt, til den «folkelige» betalingsvilje, kan man ha et element av «paternalistiske» preferanser for nasjonal produksjon. Disse preferansene kan f.eks. angå produksjonsformer (hygiene, dyrevern m.m.), kvalitet og stofftilsetninger i maten; kunnskaper om dette er ikke allemannseie, og forutsetter et kontrollapparat. I den grad det er rimeligere og mer effektivt å kontrollere nasjonal produksjon enn å kontrollere import, kan det rettferdigjøre en viss støtte til nasjonal produksjon.

Maksimering av det samfunnsøko-

nomiske overskuddet, inkludert samlet betalingsvilje for nasjonal produksjon, vil – under visse rimelige betingelser – gi følgende optimumsbetingelse: *Marginal betalingsvilje for nasjonal produksjon, betraktet som et fellesgode, bør svare til det marginale effektivitetstapet i produksjonen av jordbruksvarer som individualgode.* Dette vil representere en rasjonell avveining mellom ønsket om nasjonal produksjon og kostnadene ved å avstå fra rimeligere import.

Operasjonalisering

Optimumsbetingelsen vil ikke entydig bestemme omfanget av nasjonal produksjon, uavhengig av VMP. Dersom f.eks. VMP blir lavere, i forhold til produksjonskostnadene innenlands, øker det marginale effektivitetstapet i produksjonen av individualgodet, hvilket tilsier en viss reduksjon i innenlands produksjon; alternativet til nasjonal produksjon – import – blir relativt rimeligere. For å fange opp dette kan man operasjonalisere optimumsbetingelsen slik at fastsettingen av PP knyttes til utviklingen i VMP og produksjonskostnadene innenlands. En slik operasjonalisering er:

Prisene til bonde – forstått som bondens produksjonstilknyttede inntekt pr. produsert enhet – bør følge et (veiet) gjennomsnitt mellom (den langsiktige) pristrenden på verdensmarkedet og grensekostnaden ved full selvforsyning.

Denne beslutningsregelen/prisformelen tilfredsstiller optimumsbetingelsen eksakt når 1) marginal betalingsvilje for nasjonal produksjon avtar lineært, 2) marginal betalingsvilje er positiv inntil full selvforsyning, og 3) tilbudsfunksjonen er lineær (Sørgaard, 1990a). Vektene i prisformelen kan avpasses slik at jo større betalingsvilje, desto større vekt på selvforsyning som basis for fastsettingen av PP. (Det første vilkåret – lineært avtagende marginal betalingsvilje – angir at «nyttien» av en økning i nasjonal produksjon er mindre jo større selvdekningsgrad i utgangspunktet. Det andre vilkåret – positiv marginal betalingsvilje inntil full selvforsyning – angir at først når selvforsyningen er 100%, er matvaresikkerheten som

fellesgode fullt dekket.¹ Det tredje vilkåret – lineært tilbud – kan være en rimelig approksimasjon i det relevante variasjonsområdet.)

Det kan reises mange spørsmål og innvendinger til operasjonaliseringen og bruken av beslutningsregelen. Jeg skal drøfte noen av disse, men først litt om hvordan regelen virker. (I et eget vedlegg er gitt regneeksempler på størrelsesorden av den landbruksstøtten som bruk av regelen gir opphav til.)

Endringer i prisene på verdensmarkedet

Det følger av regelen at dersom VMP går ned, skal også PP innenlands settes ned. Men prisnedgangen på verdensmarkedet skal ikke slå fullt igjennom i PP, dels fordi den langsiktige pristrenden, dvs. VMP gjennom flere perioder, legges til grunn, og dels fordi pristrenden på verdensmarkedet vektes sammen med grensekostnaden ved full selvforsyning. Begge deler gir en viss stabilisering av PP i forhold til VMP; jo flere perioder av VMP som legges til grunn, desto langsommere variasjon i PP; og jo større vekt på selvforsyning, desto mindre effekt har endringer i pristrenden på verdensmarkedet på PP.

Som følge av GATT-vedtak og reduksjon av landbruksstøtten i mange land, er det grunn til å regne med en viss prisoppgang på verdensmarkedet i de nærmeste årene. På den annen side kan innføringen av markedsøkonomi i Øst-Europa og Sovjetunionen stimulere landsproduksjonen der (i det minste på noe sikt); om denne produksjonsøkningen skal bli absorbert i markedet, vil det tvinge VMP ned. Netto-effekten av disse faktorene, og andre faktorer (som befolkningsvekst og globale økologiske produksjonsbetingelser), er det vanskelig å ha noen sikker formening om. Men la oss si at VMP øker. I følge beslutningsregelen tilsier dette en viss

¹ Når det gjelder betalingsviljen for miljø- og kulturverdier, herunder verdien av kulturlandskapet, kan denne avhenge av de historiske og naturlige betingelser for landbruksproduksjon, slik at også eksportland ønsker å støtte landbruket. Men i Norge, med tradisjonell netto import, er det neppe betalingsvilje for slike verdier utover full selvforsyning.

økning i PP, *forutsatt at PP er adekvat tilpasset i utgangspunktet*. Med det nivå landbruksstøtten har i Norge (nær 100% av bøndenes inntekter), er det klart at man bør tåle en relativt stor økning i VMP, og reduksjon i landbruksstøtten, før en oppjustering av PP er aktuelt.

Også når PP er optimal i utgangspunktet, bør landbruksstøtten (definert som forskjellen mellom PP og sammenlignbare VMP, multiplisert med produksjonen) normalt reduseres når VMP øker. Men dette er ikke helt entydig. Det vil avhenge av hvilken vekt man legger på selvforsyning og av pristrenden i utgangspunktet. Vi kan illustrere dette med et par regneeksempler i det tilfellet tilbudsfunksjonen er proporsjonal. Når man da legger 25% vekt på selvforsyning (dvs. at man i prisformelen legger 25% vekt på grensekostnaden ved full selvforsyning), må pristrenden i utgangspunktet ligge over 1/3 av grensekostnaden ved full selvforsyning for at regelen skal gi redusert landbruksstøtte ved en marginal økning i VMP. Når man legger 50% vekt på selvforsyning, er det tilstrekkelig at pristrenden er positiv. Disse regneeksemplene indikerer at for *realistisk* betalingsvilje og VMP, vil regelen generere redusert landbruksstøtte når VMP øker. Støtten som andel av bøndenes inntekter, bør alltid reduseres når VMP øker (jfr. vedlegget).

Endringer i produksjonskostnadene

Dersom produksjonskostnadene – representert ved grensekostnaden ved full selvforsyning – blir lavere, følger det av regelen at PP bør settes ned. Det betyr at når produktiviteten i næringen øker, f.eks. som følge av bedre klimatiske betingelser for jordbruksproduksjon i Norge, tilsier det lavere PP (og normalt mindre landbruksstøtte); fellesgodene blir billigere. Man kan tenke seg at produktiviteten blir så høy at fellesgodene så å si blir gratis: PP kan settes lik VMP og likevel gi full behovsdekning av fellesgodene, slik det vil være i mange eksportland. Men for Norges del, med både absolutte og komparative ulemper for jordbruksproduksjon, er dette neppe realistisk, i det minste på kort til mellomlang sikt.

Det kan tenkes at lavere støtte når produktiviteten øker, gir et incentiv i retning av forskjellige former for teknologinekt. Men dette er lite sannsynlig. For det første er næringens gjennomsnittsinntekt pr. årsverk trolig nokså uavhengig av næringens produktivitet og støttenivå, i det minste på lengre sikt (Sørgaard, 1990b). Og for det andre kan økt produktivitet bidra til å dempe, snarere enn å påskynde, sysselsettingssvingningen i næringen (selv om støtten samtidig blir trappet ned slik regelen anviser). Dette henger sammen med at produktivitetsvekst gjør det nasjonale landbruket mer konkurransedyktig i forhold til import til verdensmarkedspriser. (Når det blir hevdet at bedre klimatiske betingelser for jordbruksproduksjon i Norge vil *redusere* behovet for arbeidskraft i norsk landbruk, synes dette å bero på ett *absolutt* produksjonsmål, ubetinget av konkurranseevne og VMP.) Bøndene synes således å ha lite å tape på økt produktivitet i næringen, og dermed lite å oppnå på å bremse bruken av produktivitetsfremmende teknologi.

Valg av vekter

Det er klart at valget av vekter i prisformelen blir viktig. Det gjelder både vektleggingen av selvforsyning og vektleggingen av de ulike perioder ved beregning av pristrenden på verdensmarkedet. Når det gjelder det siste, er det rimelig at VMP i nære perioder tillegges større vekt enn VMP i fjernere perioder, siden de nære perioder sannsynligvis forteller mest om den fortsatte pristrenden på verdensmarkedet. VMP i den aktuelle/siste perioden bør kanskje tillegges ekstra stor vekt, siden denne angir den aktuelle kostnaden ved import versus nasjonal produksjon.

Et spesialtilfelle er når bare VMP i den siste perioden tillegges vekt, dvs. at man nærmest kontinuerlig følger prisvariasjonene på verdensmarkedet. Man kan argumentere for at forsikrings- og future-markeder effektivt kan korrigere for den kortsiktige prisusikkerheten. Problemet er at forsikrings- og futuremarkeder ikke eksisterer for mange produkter, delvis – og paradoksalt nok – fordi politikken (både i Norge og andre land) tradisjo-

nelt har ivaretatt forsikringsfunksjonen. De jordbrukspolitiske beslutningene bør vel også ha en viss langsiktig troverdighet; stadige og store endringer i produsentprisene, som følge av kortsiktige prisvariasjoner på verdensmarkedet, framstår som lite seriøst og kan ha store politiske «transaksjonskostnader». Derfor bør VMP gjennom flere perioder legges til grunn.

Om regelen brukes for de enkelte produkter, er det klart at vektene blir forskjellig etter produktenes betydning for beredskap, kulturlandskap m.m.. Man kan f.eks. argumentere for en relativt høy kornstøtte, siden kornproduksjonen er ekstensiv og kan holde jordbruksarealer i hevd på en relativt rimelig måte. På den annen side ønsker man å bevare sysselsetting og bosetting i distrikter som i mindre grad har naturlige forutsetninger for kornproduksjon. Det tilsier relativt høy støtte til melkeproduksjonen, i det minste i de perifere jordbruksområdene.

Det spørs likevel om regelen er særlig hensiktsmessig for de enkelte produkter. Fordelingen av støtten mellom ulike produksjonsprofiler krever mer detaljerte overveielser, bl.a. om innpassingen under distriktspolitikken. *Det beste kan være å reservere regelen for hele aggregatet av nasjonal produksjon*. En måte å gjøre dette på er å lage en indeks for de sammenlignbare VMP, og en indeks for grensekostnaden ved full selvforsyning. Regelen kan så brukes som en slags tommelfingerregel for rammen på den produksjonstilknyttede landbruksstøtten. Innenfor rammen kan man tilpasse støtten for de enkelte produkter (bl.a. under hensyn til utviklingen i produktenes relative VMP).

Man kan skille mellom støtte til nasjonal produksjon som fellesgode, og fordelingsmotivert støtte overfor bønder og distrikter. Det første er en form for næringsstøtte, mens det andre primært er distriktstøtte. Distriktstøtten bør i prinsippet være næringsnøytral, slik Bygdeutvalget la vekt på, og kan fordeles uavhengig av næringsstøtten. På den annen side er det ønskelig å differensiere landbruksstøtten etter region/bonitet, bruksstørrelse m.m., for derved å minimere den statsfinansielle belast-

ningen («beskatte» grunnrenten i næringen). Slik sett kan det være hensiktsmessig at prisformelen dekker både nærings- og distriktsstøtten. Man må imidlertid overveie hvor stor del av distriktsstøtten som skal være produksjonstilknyttet, og hvor stor del som skal være uavhengig av produksjonen. I prinsippet er det bare den produksjonstilknyttede støtten som har en kostnad avhengig av VMP og produksjonskostnader, og således betydning for fastsettingen av (de marginale) PP og vektene i prisformelen. (Av plasshensyn kan jeg dessverre ikke gå nærmere inn på disse avveiningenes betydning for utmålingen av landbruksstøtten.)

Det kan diskuteres hvilket selvforsyningsbegrep som bør legges til grunn. Dette er imidlertid ikke så avgjørende; vektene kan tilpasses begrepsvalget. Et mulig valg er å ta utgangspunkt i det løpende forbruket av mat, målt i næringsverdi, og (de minimale) grensekostnadene ved å produsere dette innenlands. Da kan det være rimelig at PP følger et enkelt aritmetisk gjennomsnitt mellom trenden i VMP og grensekostnaden ved full selvforsyning (Sørgaard, 1990a). Det betyr i så fall at om trenden i VMP går ned f.eks. 10 kroner, så bør PP (i gjennomsnitt) reduseres med 5 kroner.

Et problem er at man kan få en stadig diskusjon om vektene, bl.a. fordi vurderingen av ulike fellesgodeaspekter kan endres. Dels kan slike omvurderinger skyldes objektive forhold, dels nokså subjektive og usikre faktorer. Betydningen av nasjonal produksjon for kontroll med hygiene og stofftilsetninger i maten er vel nokså objektiv og målbar, men kan endres som følge av internasjonale avtaler om harmonisering av sanitære og veterinære bestemmelser o.l. Vurderingen av nasjonal produksjon i beredskapsskapssammenheng er mer subjektiv, og kan lett endres under inntrykk av raske forandringer i internasjonale politiske (og økologiske?) forhold.

Fordelen med en beslutningsregel er at vurderingene blir mer eksplisitte. Endringer i vektene må begrunnes. Eventuelle omvurderinger – og kostnadene/gevinstene forbundet med dette – blir lettere å identifisere. I den

grad vektene i regelen er et kompromiss mellom ulike ønsker og interesser, herunder hensynet til bøndenes inntekter/sysselsetting, gjør regelen dette kompromisset eksplisitt, og kan bidra til en mer konsistent avveining over tid.

3. PRISENE TIL FORBRUKER/ MATSKATTEN

Dersom matvareprisene (MP) er forskjellig fra VMP, vil det gi et effektivitetstap i matvaremarkedet – altså burde MP følge VMP. Men dette er bare riktig ut fra en partiell betraktning av matvaremarkedet. Når også behovet for skatteinntekter, og MP's betydning i fordelingspolitikken, kommer i betraktning, blir konklusjonen annerledes. Som vi skal se, kan man da argumentere for følgende beslutningsregel: *Realprisene til forbruker bør holdes relativt stabile, tilnærmet uavhengig av prisbevegelser på verdensmarkedet.* Argumentasjonen er ikke helt lett, så jeg må be om leserens tålmodighet.

Fordelingshensyn versus effektivitet i beskatningen

Et mål i skattepolitikken er å allokere det offentlige skatteoppkrav slik at samlet effektivitetstap, forbundet med beskatningen, blir minst mulig. Siden (den inntektskompenerte) etterspørselen etter matvarer (som gruppe) er lite elastisk, er effektivitetstapet i matvaremarkedet lite. Det kan tilsi et relativt høy matskatt, som en effektiv måte å finansiere deler av statens utgifter på, til jordbruksstøtte spesielt.

På den annen side kan hensynet til (visse) lavinntektsgrupper tilsi lave MP. Vi vet at alle trenger mat, som (et av) tilværelsens primære behov. Matvarenes andel av husholdningenes budsjett er betydelig, og pga. uelastisk etterspørsel er budjettandelen større jo lavere inntekt. Med lave MP kan man tilgodese grupper som det på annen måte er vanskelig å identifisere og avgrense for særskilte tiltak, eller grupper som kanskje reserverer seg mot særbehandling (sosialhjelp o.l.). Lave MP kan altså være en del av det sosiale sikkerhetsnettet.

MP's rolle i fordelingspolitikken

kan også ses i en mer generell sammenheng: På samme måte som man ikke kan kreve opp all skatt uten effektivitetstap, kan man vanskelig drive fordelingspolitikk uten effektivitetstap. Kanskje det siste er mest problematisk. Langt på vei kan man kombinere det offentlige finansieringsbehov med korrigeringer av negative eksterne virkninger (bl.a. ved miljøavgifter), mens slike koblinger er vanskeligere for overføringer i fordelingspolitikken. Selv ubundne stønader (kontantstønader) er ikke uten negativ effekt på f.eks. arbeidstilbudet. Mange stønadsordninger har dessuten en tendens til å trekke med seg et byråkratisk apparat, stigmatisering av klienter og en viss vilkårlighet i tildelingsprosedyrene. Det kan derfor være et mål å minimere behovet for slike stønadsordninger.

Man bør altså ikke ensidig legge vekt på fordelingshensyn ved utforming av overføringsordninger, ei heller ensidig legge vekt på effektivitet ved utforming av skatteregler. I matvaremarkedet kan man kreve opp skatt med et relativt lite effektivitetstap, eller, ved å unnlate å kreve opp skatt, oppnå en fordelings effekt med et relativt lite effektivitetstap. Slike «forbrukersubsidier»² i matvaremarkedet vil riktignok medføre økt skatteoppkrav på andre områder, men effektivitetstapet ved beste alternative skatteoppkrav kan være lite, veiet mot effektivitetstapet forbundet med beste alternative overføringsordning.

Slike overveielser kan ligge til grunn for at enkelte land, bl.a. i EF, har en differensiert omsetningsavgift, med en lavere avgiftssats på matvarer. Vi skal gå et skritt videre og spørre hvordan endringer i VMP bør virke inn på fastsettingen av MP og matskatten.

Tilpasning til prisbevegelser på verdensmarkedet

Når etterspørselen er helt uelastisk, blir både skatteoppkrav og forbrukersubsidier av lump-sum-karakter (dvs. uten effektivitetstap i matvaremarkedet). Fastsettingen av MP blir kun en avveining mellom MP's fordelingspoli-

² Vi kan betrakte den delen man unnlater å trekke inn i skatt i forhold til hva som er effektivitetsmessig optimalt, som forbrukersubsidier.

tiske betydning og effektivitetstapet ved alternativ beskatning. I denne avveiningen spiller VMP liten rolle: Dersom VMP går opp, blir skatteoppkravet i matvaremarkedet mindre, og det oppstår et behov for økt skatteinngang, men det økte skattebehovet bør fordeles på hele skattegrunnlaget: *Situasjonen er parallell til en like stor økning i det generelle offentlige finansieringsbehovet*; i begge tilfelle er det bare avveiningen mellom MP's fordelingspolitiske betydning og effektivitetstapet ved alternativ beskatning som spiller inn.³ På samme måte som det ville være urimelig å dekke opp en økning i det generelle offentlige finansieringsbehovet ensidig ved økte MP, blir det urimelig/inkonsistent å dekke opp det økte skattebehovet pga. økt VMP med økte MP. Det riktige ville – tentativt – være å øke MP tilsvarende matvarenes andel av de totale husholdningsutgifter (jfr. nedenfor).

Siden etterspørselen etter matvarer faktisk er nokså uelastisk, og siden matvarene bare utgjør en brøkdel av de totale husholdningsutgifter, kan man med god tilnærming, og som en mulig operativ forenkling, bygge på den anførte beslutningsregelen, dvs. relativt stabile MP, tilnærmet uavhengig av VMP. Krav til endringer i skattesatser på andre områder som dette medfører – dersom skatteinntekten skal holdes konstant – er ikke noe stort *praktisk* problem. Tap av skatteinntekter på et område vil gjerne bli kompensert av økte skatteinntekter på andre områder. Høyere VMP tilsier dessuten, i følge den første beslutningsregelen, normalt mindre landbruksstøtte, noe som reduserer skattebehovet.

Argumentasjonen ovenfor forutsetter strengt tatt ikke noe standpunkt, fra min side, til hensiktsmessigheten av fordelingspolitikk gjennom MP. Spørsmålet er hva som er (velferdsøkonomisk) konsistent fastsetting av MP ved endringer i VMP, når MP i utgangspunktet er fastlagt på et lavere

nivå enn det som effektivitetsmessig optimal beskatning tilsier. Min påstand er at når beslutningstakerne anser prisnivået som rimelig, eventuelt ut fra en avveining mellom effektivitet og fordeling, synes det *konsistent* å stabilisere MP i forhold til prisbevegelser på verdensmarkedet.

Mer substansielt kan man innvende at det også er knyttet fordelingshensyn til skatteoppkrav på andre goder. Når da effektivitetstapet i matvaremarkedet er lite, i forhold til effektivitetstapet ved alternativ beskatning, bør matskattens andel av samlet skatteoppkrav være betydelig. Man kan derfor ikke neglisjere en oppjustering av MP ved økt VMP/økt offentlig finansieringsbehov. Dessuten kan man hevde – når det er knyttet fordelingshensyn til skatteoppkrav på andre goder – at det blir mer eller mindre likegyldig, ut fra fordelingshensyn, om skattebelastningen kommer i matvaremarkedet eller annet steds.

Når det gjelder det siste, bør man imidlertid huske på at husholdningenes forbruksprofil er forskjellig, selv når vi sammenligner husholdninger med samme inntekt. Det er derfor rimelig å spre skatteoppkravet, for ikke å belaste husholdninger med høye utgifter til mat mer enn andre. Vi kan lettest innse betydningen av dette når skatteoppkravet bare fordeles på (tilnærmet) uelastiske goder, herunder matvarer. Da er det bare fordelingshensyn som teller, og som bør bestemme settet av «rettferdige» relative priser, mens produksjonskostnader og det offentlige finansieringsbehov bestemmer det gjennomsnittlige prisnivået.⁴ Endringer i VMP på matvarer bør da i prinsippet virke inn på alle de aktuelle priser, proporsjonalt med husholdningenes utgifter til de respektive goder, og slik at samlet skatteoppkrav forblir uendret.

Når også elastiske goder i praksis utgjør en del (størstedelen) av skattegrunnlaget, slik at man må påregne effektivitetstap i beskatningen, trekker dette i retning av en høyere matskatt, og dermed relativt stor

økning i MP ved økt VMP. På den annen side blir skattegrunnlaget bredere enn når skattegrunnlaget bare består av uelastiske goder, hvilket – sammen med de særlige fordelingshensyn som er knyttet til MP – trekker i retning av en relativt lav matskatt, og neglisjerbar effekt på MP av endringer i VMP.

Alt i alt tør jeg konkludere at stabile MP, uavhengig av VMP, kan være en rimelig tilnærming, i det minste som en tommelfingerregel på mellomlang sikt (inntil endringer i det offentlige finansieringsbehovet og/eller endringer i skattegrunnlaget tilsier justeringer). Selv når matvareetterspørselen er elastisk,⁵ tilsier fordelingshensynet en viss stabilisering av MP: Økningen i VMP vil ikke influere på den fordelingspolitiske oppgave å holde lave (og stabile) MP; dette kan betraktes som en prioritering på det offentlige utgiftsside, og økt VMP virker lite inn på «budsjettrammen».

Valg av prisnivå

Foreløbig er ikke sagt noe eksplisitt om hvilket prisnivå man bør legge seg på. Dette vil avhenge av hvor stor vekt man legger på fordelingspolitikk, hvor viktig MP er i fordelingssammenheng og elastisiteten i matvaremarkedet.

For en gitt vektlegging av MP i fordelingspolitikken, bør MP være høyere jo mindre elastisk etterspørsel, siden effektivitetstapet ved beskatning er mindre jo mindre elastisk etterspørsel. På den annen side har uelastisk etterspørsel gjerne sammenheng med at de aktuelle varer er nødvendighetsgoder, slik at MP's fordelingspolitiske betydning er større jo mindre elastisk etterspørsel. Når vi betrakter ulike matvarer, med ulik priselastisitet, kan de to hensyn – fordelingshensynet og ønsket om effektivitet i beskatningen

³ Om skattebehovet – hypotetisk – dekkes opp ved økt skatt i matvaremarkedet, må MP øke like mye i begge tilfelle. Det betyr at utgangspunktet for avveiningen mellom fordelingshensyn og effektivitetstap ved alternativ beskatning, blir det samme i begge disse situasjonene.

⁴ Jeg ser da bort fra incitament-problemer når produsentene har markedsrett og kan påregne lavere skatt jo høyere priser de setter før skatt, jfr. oljemarkedet.

⁵ Jeg tenker her på priselastisiteten, ikke inntektselastisiteten. Med en viss priselastisitet, og liten inntektselastisitet, har vi rimeligvis en viss substitusjonseffekt mellom mat og andre konsumgoder (om ikke på kalornivå, så mht. matens kvalitet og luksuspreg). Da er ikke den nevnte parallellen – mellom økt VMP og en økning i det offentlige finansieringsbehovet – lenger holdbar: Det marginale effektivitetstapet blir mindre jo høyere VMP. Dette betyr at MP bør øke mer ved økt VMP enn ved en økning i det offentlige finansieringsbehovet.

– delvis utligne hverandre, slik at det kan være en rimelig forenkling med en lik skattesats for alle standard matvarer. Satsen kan justeres ut fra den gjennomsnittlige endringen i VMP, på en slik måte at de gjennomsnittlige MP holdes noenlunde stabile.

For å bidra til en viss progressivitet i beskatningen, bør skattesatsen i matvaremarkedet i gjennomsnitt over tid være lavere enn gjennomsnittlig skattesats på andre varer og tjenester.

Viktigere i fordelingssammenheng er vel likevel selve matvareprisnivået (sett i forhold til det generelle pris- og inntektsnivået). Når da VMP er «kunstig» lave, pga. landenes støtte- og skjermingspolitikk, kan man akseptere et noe høyere skatteoppkrav i matvaremarkedet enn ellers.

Når mange land har en lavere omsetningsavgift på matvarer enn på andre varer, og samtidig variable importavgifter på landbruksprodukter, kan dette tolkes i lys av drøftingen ovenfor. Lavere omsetningsavgift bidrar til et relativt lavt skatteoppkrav i matvaremarkedet, mens de variable importavgiftene bidrar til stabilisering av MP innenlands; når VMP er relativt lave, settes importavgiftene relativt høyt, og vice versa. I Norge er forbrukersubsidiene, og den tidligere ordningen med momskompensasjon, en klar parallell til lavere omsetningsavgift på matvarer. Innføringen av importavgifter som erstatning for kvantumsregulert import, kan – i den grad disse avgiftene gjøres variable – tjene som prisstabilisator.

Berettigelsen av importvernet

Et importvern, i form av variable importavgifter, kan altså være berettiget, ikke primært for å beskytte bøndene mot internasjonal konkurranse, men for å finansiere offentlige oppgaver og for å stabilisere MP. Det nasjonale landbrukets konkurransevne/markedsandel er i prinsippet ikke påvirket av dette. Denne konkurransevnen vil avhenge av PP, og i følge den første beslutningsregelen bør PP *nedjusteres* ved lavere VMP (selv om altså matskatten/importavgiftene øker).

I Norge er nok optimal landbruksskatt større en «optimal» matskatt for de viktigste produktene (melk og

korn). Det kan da være hensiktsmessig at matskatten (delvis) tilfaller bøndene direkte, som skjermingsstøtte, uten veien om statskassen. Hvis man ønsker å differensiere skjermingsstøtten mellom regioner og bruksstørrelser, kan det skje ved at landbrukssamvirket eller staten (Kornforretningen) har hånd om førstehåndsomsetningen av importerte landbruksvarer.

4. AVSLUTTENDE MERKNADER

I Norge er landbrukspolitikken, og selvforståelsen i næringen, i stor grad basert på målet om inntektsmessig jamstilling mellom bønder og industriarbeidere. En slik målsetting er, og har vist seg å være, svært problematisk å realisere. I praksis må man justere definisjoner og tolkninger for å få målet til å stemme med de underliggende tilpasningsmekanismene og realistiske rammer for landbruksoppgjørene (jfr. diskusjonen om effektivitetsnormer på modellbrukene). Mye taler derfor for at inntektsmålet har utspilt sin rolle, og bør erstattes med andre, mer operasjonelle og samfunnsøkonomisk akseptable beslutningsregler.

Etter mitt skjønn kan begge de anførte beslutningsreglene tilfredsstillende disse kravene. Disse reglene oppsummerer, på en enkel og operasjonaliserbar måte, ulike faktorer og avveininger som spiller inn. Reglene er selvsagt ikke tilstrekkelige som veiledning for alle de spørsmål landbrukspolitikken omfatter. Det er spesielt nødvendig å supplere med kriterier for fordelingen av landbruksstøtten mellom regioner og produksjonsprofiler (hvilket har betydning for utmålingen av samlet landbruksstøtte, eventuelt også fastsettingen av PP i den grad distriktsstøtten er produksjonstilknyttet). Men reglene burde være brukbare som tommelfingerregler på et aggregert nivå.

En radikal konsekvens av faste beslutningsregler er å avvike de institusjonaliserte årlige forhandlingene mellom staten og bondeorganisasjonene. Det er imidlertid liten grunn til å tro at en generell tilslutning til to enkle prisformler, skal gjøre forhandlingene overflødige. Politikerne og landbruksorganisasjonene vil neppe

akseptere nivået på forbrukerprisene og vektene i produsentprisformelen som gyldige for all framtid. Følgelig vil de stadig ønske å forhandle. Mulige politiske «transaksjonskostnader» av å avvike forhandlingene, tilsier også at de opprettholdes.

Men beslutningsreglene kan bidra til en mer bevisst landbrukspolitikk, og et mer strukturert forhandlingsopplegg. Det kan dempe tendensene til at forskjellige taktiske og tidsbestemte (parlamentariske) hendelser styrer politikken. Politikken kan få en viss langsiktig troverdighet, ikke minst til fordel for næringsutøverne selv. Næringsutøverne kan lettere danne seg en oppfatning om næringens framtid. Det er viktig i forbindelse med generasjonsskifte og ved utforming av investerings- og produksjonsplaner.

Hvis man – som et minimum – klarer å bli enig om at landbruksstøtten ikke skal influere på matvareprisene, vil man kunne legge et sterkere press på partene i landbruksforhandlingene, spesielt myndighetene. Myndighetene vil ikke like lett akseptere krav om økte overføringer som ensidig må belastes statsbudsjettet/skattebetalerne. Summen av stats- og skjermingsstøtte blir trolig mindre enn når matvareprisene er en frihetsgrad i forhandlingene.

VEDLEGG:

Anslag for optimal støtte til nasjonal produksjon

For å illustrere størrelsesorden av den jordbruksstøtten som bruk av den første beslutningsregelen gir opphav til, har jeg i *tabell 1* anslått støtten som andel av bøndenes inntekter, avhengig av 1) forholdet mellom prisnivået på verdensmarkedet og grensekostnaden ved full selvforsyning, og 2) relativ vekt på selvforsyning (dvs. vektleggingen av grensekostnaden ved full selvforsyning versus vektleggingen av pristrenden på verdensmarkedet i prisformelen). Med bøndenes inntekter mener jeg her den produksjonstilknyttede jordbruksstøtten pluss verdien av innenlands produksjon til verdensmarkedspriser.

Bortsett fra de forutsetninger som ligger inne i selve beslutningsregelen, er det antatt en proporsjonal tilbuds-

funksjon. Det viser seg at støtteandelen er uavhengig av selve proporsjonalitetsfaktoren. For enkelhets skyld er det ikke skilt mellom kortsiktige og

langsiktige prisvariasjoner på verdensmarkedet, slik at verdensmarkedsprisen (VMP) faller sammen med pristrenden i prisformelen.

Tabell 1: *Anslått optimal støtte til nasjonal produksjon i prosent av bøndenes inntekter.¹*

Relativ vekt på selvforsyning	100	75	50	25	0
0	0	0	0	0	0/0
0,25	0	8	20	43	100
0,50	0	14	33	60	100
0,75	0	20	43	69	100
1,00	0	25	50	75	100

¹ Formelen for disse beregningene er $100a(1-b)/(a+b-ab)$, der a er vekt på selvforsyning og b er forholdet mellom VMP og grensekostnaden ved full selvforsyning.

Vi kan legge merke til følgende i tabellen:

1. Når VMP er minst lik grensekostnaden ved full selvforsyning, er det ikke nødvendig å støtte landbruket, uansett vektlegging av selvforsyning.
2. Når VMP er null, utgjør landbruksstøtten 100% av bøndenes inntekter, uansett vektleggingen av selvforsyning.
3. Når man ikke vektlegger selvforsyning, slik at PP følger VMP, er landbruksstøtten lik null – naturlig nok.
4. Når man legger 100% vekt på selvforsyning, er støtteandelen proporsjonal med forholdet VMP/grensekostnad ved full selvforsyning.
5. Ellers viser tabellen følgende mønster; jo lavere VMP/høyere grensekostnad, desto større støtteandel; og jo større vekt på selvforsyning, desto større støtteandel. Støtteandelen er mer følsom for forholdet VMP/grensekostnad enn

overfor vektleggingen av selvforsyning.

Et typisk tilfelle kan være et prisnivå på verdensmarkedet lik det halve av grensekostnaden ved full selvforsyning. Selv når man da legger 100% vekt på selvforsyning, blir støtteandelen «bare» 50%. I Norge utgjør landbruksstøtten nær 100% av bøndenes inntekter. Dette er opplagt alt for høyt, spesielt når vi tar i betraktning at landbruksstøtten kan differensieres, med de mulige statsfinansielle besparelser det innebærer. Den langt overveiende del av landbruksstøtten må derfor tilskrives fordelingspolitikk overfor bønder og distrikter.

REFERANSER:

- Sandmo (1989), «Lavere moms på maten», Sosialøkonomen, nr.1.
 Sørgaard (1990a), «Verdensmarkedspriser og valg av jordbrukspolitikk», Arbeidsnotat, Norsk institutt for markedsforskning.
 Sørgaard (1990b), «Det norske inntektsmålet: Har det noen hensikt?», Landbruksøkonomisk Forum nr. 2/1990.

Agder distriktshøgskole



AMANUENSIS I SOSIALØKONOMI-VIKARIAT

Ved Agder distriktshøgskole er det ledig et vikariat som amanuensis i sosialøkonomi for perioden 01.08–31.07.92.

Stillingen ønskes besatt med en sosialøkonom som må kunne dekke undervisning i makroøkonomi, velferdsteori og næringsøkonomi.

Det kan være mulighet for ansettelse utover et år.

Høgskolen legger stor vekt på videreutvikling av personalets kompetanse. Som ledd i dette arrangeres doktorgradkurs i samarbeid med andre høgskoler. Det vil være mulig for den som ansettes å delta på slike kurs.

Stillingen lønnes etter Statens lønnsregulativ ltr. 23–30. Det kan søkes opprykk til førsteamanuensis i ltr. 31. Dette må i så fall presiseres i søknaden.

Høgskolen praktiserer kjønnskvoltering i samsvar med Særavtale for likestilling ved regionale høgskoler, og ved ellers like kvalifikasjoner vil en kvinnelig søker bli foretrukket.

Den som blir tilsatt må rette seg etter lover, avtaler og instruksjoner som gjelder for stillingen.

Søknaden må inneholde fullstendige opplysninger om søkerens utdanning, praksis og eventuell annen faglig virksomhet og sendes inn med bekreftede kopier av attester og vitnemål i 4 eksemplarer. Vitenskapelige arbeider som ønskes tatt med i vurderingen og liste over disse sendes inn i 3 eksemplarer.

Søknadsfrist 27.04.91. Søknadsfristen gjelder også for innsending av vitenskapelige arbeider m.v.

Søknaden stiles til

AGDER DISTRIKTSHØGSKOLE

Postboks 607, 4601 Kristiansand

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til ADH, høgskoledosent Arild Sæther, tlf. (042) 27 040.

Penge- og kredittpolitikk

Sosialøkonomenes Forening arrangerer sitt tradisjonsrike finansseminar på Bolkesjø 28. og 29. mai. Se program side 2.

Den økonomiske politikk og utvikling: Noen internasjonale erfaringer¹⁾



Thorvald Moe

AV
THORVALD MOE*

underliggende inflasjonspress hadde bygget seg opp som følge av lav produktivitetsvekst, dårligere fungerende markeder og ekspansiv økonomisk politikk i 1970-årene. Dette ble etterfulgt av det alvorligste økonomis-

I. Innledning

1. I den løpende økonomisk-politiske debatt i Norge drøftes bl.a. ekspansiviteten i politikken, særlig på kort sikt, og hvordan dette bør avveies mot mer mellomlangsigte hensyn. I denne artikkel ser jeg på hvordan synspunktene i industrilandene er på noen slike spørsmål slik de f.eks. fremstår i drøftinger i «Economic Policy Committee (EPC)» i OECD.

2. Jeg vil først berøre de store endringer som har funnet sted i *synet på økonomisk politikk i våre viktigste konkurrentland* i løpet av det siste ti-år (avsnitt II). Deretter vil jeg i avsnitt III kort se på hvordan noen land har *tilpasset seg de strukturproblemerne* som etter hvert ble mer synlige i løpet av 1970-årene og inn i 1980-årene. I avsnitt IV gis en oppsummering.

II. Endringer i OECD-landenes økonomiske politikk i 1980-årene: Noen erfaringer

3. 1980-årene startet med en inflasjonsbølge, dels på grunn av det andre oljeprissjokket, men også fordi et

Tabell 1. *Vekst, inflasjon og arbeidsløshet i OECD-området. Gjennomsnittlig pst. vekst i underperioder 1970–1990.*

	1970–73	1974–79	Gjennomsnitt 1980–82	1983–87	1988–90
BNP					
USA	3,2	2,6	-0,3	4,0	2,7
Tyskland	4,2	2,4	0,2	2,2	3,9
Japan	7,9	3,6	3,7	4,1	5,6
Sveits	4,4	-0,2	1,6	2,4	3,4
OECD-Europa	4,6	2,5	0,9	2,5	3,5
OECD	4,8	2,8	1,0	3,4	3,5
Finland	6,0	2,3	3,5	3,1	4,1
Fastlands-Norge		3,6	1,6	3,4	-0,3
Sverige	3,5	1,8	0,8	2,6	1,8
Norge	4,0	4,9	1,8	3,8	3,1
Konsumpriser					
USA	4,8	7,9	8,6	3,7	4,6
Tyskland	5,3	4,6	5,6	1,6	2,3
Japan	7,6	9,5	4,7	1,3	1,3
Sveits	6,9	4,1	5,5	2,3	3,5
OECD-Europa	6,8	11,4	12,1	5,7	4
OECD	6,1	9,7	9,3	4,2	4,2
Finland	7,3	12,9	11	5,7	5,2
Norge	7,7	8,6	11,5	7,2	4,9
Sverige	6,7	10,4	12,5	7,2	7,7
Arbeidsløshet¹					
USA	5,4	6,8	8,2	7,5	5,4
Tyskland	0,7	2,8	3,6	6,7	5,6
Japan	1,3	1,9	2,2	2,7	2,3
Sveits	0	0,3	0,3	0,8	0,6
OECD-Europa	2,8	4,7	7,6	10	8,6
Finland	1,5	4,3	5,2	5,2	3,8
Norge	1,5	1,8	2,1	2,7	4,5
Sverige	1,9	1,5	2,1	2,4	1,5

¹ Jeg vil takke Kjell Andersen og Arne Øien for merknader til et tidligere utkast. Feil og mangler står for egen regning.

* Thorvald Moe, Ph.D. fra Stanford University 1970 er økonomisk rådgiver i Finansdepartementet og Finansrådets faste stedfortreder.

¹ I pst. av arbeidsstyrken. Kilde: OECD. EO nr. 48

ke tilbakeslag i industrilandene etter den annen verdenskrig, noe som i sin tur utløste gjeldskrisen i mange utviklingsland. Den gjensidige økonomiske avhengighet mellom OECD-landene og globalt ble klart demonstrert ved at en ukoordinert tilstrammingspolitikk i de største landene *samlet* fikk en langt større virkning enn det de enkelte lands tiltak isolert sett kunne tilsi. Den nye regjering i Frankrike forsøkte på egen hånd en stimulansepolitikk i 1982 og 1983. Dette gikk galt, noe som indikerte at verdens fjerde største økonomi ikke lenger alene kunne avvike for mye i sin politikk. Selv verdens største økonomi, USA, fikk ganske raskt balanseproblemer som følge av den ekspansive politikken i 1983–85, kombinert med styrking av dollarkursen. Denne politikken var nokså anderledes enn politikken i de fleste andre OECD-land i disse årene.

4. Fra 1983 og til 1990 har vi opplevd en periode med kontinuerlig vekst i OECD-landene. I de seneste år har den økonomiske veksten vært sterk i Japan og Europa, jfr. tabell 1. Samtidig har inflasjonen i de fleste land holdt seg klart lavere enn i 1970-årene. Særlig i de senere år har arbeidsledigheten falt, selv om den i 1990 fortsatt var på omlag 8 pst. av arbeidsstyrken i Europa samlet sett. I løpet av de siste tre år er ledigheten falt ned mot 5 pst. av arbeidsstyrken i Tyskland samtidig som den årlige prisstigning har ligget på vel 2 pst. pr. år.

Hva slags økonomisk politikk ligger bak utviklingen i disse økonomiske hovedstørrelsene?

5. Selv om bildet og synspunktene selvsagt varierer fra land til land, kan et slags internasjonalt konsensus oppsummeres som følger:

- For det første legges det større vekt på bruk av markeder, som *selvregulerende mekanismer*, i de fleste land. En hovedoppgave for den økonomiske politikken er å bidra til stabile og hensiktsmessige rammebetingelser.
- Dette underbygger at det i den økonomiske politikken nå legges stor vekt på et *mellomlangt perspektiv*. De aller fleste land legger samtidig

mindre vekt på kortsiktig finstyring av konjunktorene. *Statsbudsjettene* legges i mange OECD-land opp med sikte på bl.a. å begrense budsjettunderskuddene og de offentlige utgifters andel av BNP. Begrensning og reduksjon av statlig gjeld, bl.a. for å redusere renteutgiftene, er viktige hensyn i mange land. (For en mer teknisk diskusjon, se (1).)

- Nødvendigheten av *fastkurspolitikk* har fått stort gjennomslag. Utviklingen i EMS og det internasjonale samarbeidet mellom de syv største industriland (G-7 samarbeidet) for å begrense svingningene i valutakursene etter 1985 har vært ganske vellykket, i et hvert fall sammenliknet med første halvdel av 1980-årene. Videre har EMS-samarbeidet bidratt til en konvergering av prisstigningen i deltakerlandene, jfr. f.eks. utviklingen i Frankrike og Italia. Felles EF-valuta (ECU) kan komme i løpet av 1990-årene. (2)
- *Penge- og kredittpolitikken* styres i stor grad ut fra hensynet til stabile valutakurser og ut fra målet om lav inflasjon. Lav pris- og kostnadsvekst anses som en nødvendig betingelse for å styrke sysselsettingen på mellomlang sikt.
- *Strukturpolitikken* («Structural-Policies») tillegges økt vekt. Ifølge OECD omfatter denne reformer i den offentlige sektor, tiltak for å bedre arbeidsmarkedenes og de finansielle markeders virkemåte, skattereformer, styrket konkurransepolitikk, mer liberal handelspolitikk, redusert næringsstøtte og reformer i jordbrukspolitikken. Se (4). Stikkordene i denne forbindelse er bedre fungerende markeder, mindre offentlige reguleringer, økt konkurranse både nasjonalt og internasjonalt og nedbygging av offentlige subsidier.
- *Økt lønnsfleksibilitet og god lønnsomhet i næringslivet* tillegges større vekt. Den klare investeringsoppgangen i Europa (nær 10 pst. årlig realvekst i private investeringer utenom boliger i årene 1988–89) skyldes bl.a. dette.
- Nødvendigheten av *økt internasjonalt økonomisk samarbeid*. Siste halvdel av 1980-årene har vært en renessanse for slikt samarbeid

innen EF (det indre marked og planer om en økonomisk og monetær union), mellom EF og EFTA-landene (EØS), mellom OECD-landene og globalt i GATT (Uruguay-runden) og FN (bl.a. arbeidet med internasjonale miljøspørsmål).

6. Jeg tror *disse hovedtendenser vil videreføres i 1990-årene*. Tendensen i retning av økt integrasjon og gjensidig økonomisk avhengighet vil i alle fall fortsette. Intet enkeltstående land, og særlig ikke et lite land med en åpen økonomi, vil over noen tid kunne føre en sterkt avvikende politikk uten negative økonomiske konsekvenser. Utsiktene til fortsatt bra økonomisk vekst internasjonalt i 1990-årene er gode selv om utsiktene på kort sikt er mindre gunstige på grunn av en svak situasjon i Nord-Amerika, Sverige og Storbritannia og omveltningene i Øst-Europa. Norge står nå etter alt å dømme på terskelen til en nærmere og mer forpliktende deltakelse i det internasjonale økonomiske samarbeidet. Men skal vi på en troverdig måte delta i samarbeidet ute, kan vi ikke forfølge en økonomisk politikk som avviker for mye fra den andre land fører på hjemmebane.

III. Strukturtilpasning

7. De *strukturproblemer* som har oppstått gradvis over lengre tid, og som ble forsterket av oljeprissjokkene, ble i *annen halvdel av 1970-årene* møtt med litt forskjellig politikk i de ulike land:

- Med motkonjunkturpolitikk i Sverige og Norge fra 1974 til 1977 basert bl.a. på betydelig subsidiering av næringslivet (som deretter ble fulgt av devalueringer, pris- og inntektsstopp og kredittreguleringer i Norge 1977–79).
- Med strukturtilpasning i Finland som bevisst ikke gikk inn i noen motkonjunkturpolitikk og hvor en hovedretningslinje var at næringslivet som hovedregel *ikke* skulle støttes.
- Med en samordnet ekspansjon i OECD-landene med Vest-Tyskland og Japan som lokomotiver fra 1978. Denne ble raskt reversert, og begge disse landene førte stram politikk fram til midten av 1980-årene.

8. I første halvdel av 1980-årene mente de fleste OECD land at det var inflasjonen og de strukturelle problemer som var hovedårsaken til problemene i industrilandene, særlig i Europa. Etterspørselspolitikken ble først strammet kraftig til (fase 1), og etter hvert ble strukturpolitikken gradvis tillagt større vekt (fase 2).

Unntakene fra dette var:

- Frankrikes økonomiske politikk i 1982/83 som ble raskt reversert.
- USA's kraftige finanspolitiske ekspansjon i 1983-85 som, sammen med en veldig styrking av dollaren, førte til store ubalanser i budsjettene og i utenriksøkonomien som de enda sliter med.

Tabell 2. Total faktorproduktivitet «Business Sector» (privat sektor og offentlige bedrifter). Gj.snittlig årlig prosentvis endring

	1960-73	1973-79	1979-88
USA	1,6	-0,4	0,4
Tyskland	2,6	1,7	0,8
Japan	6,0	1,5	2,0
Sveits	1,8	-0,5	0,8
OECD-Europa	3,3	1,4	1,3
OECD	2,8	0,6	0,9
Finland	3,4	1,7	2,3
Fastlands-Norge ...	3,5	-0,4	1,4
Sverige	2,9	0,5	1,1

Kilde: OECD, EO 48, tabell 46 (side 120)

Tabell 3. Offentlige utgifter som prosent av BNP

	1970	1980	1988
USA	31,6	33,7	36,3
Tyskland	38,6	48,3	46,6
Japan	19,4	32,6	32,9
Sveits	21,3	29,3	30,4
OECD-Europa	36,6	45,7	47,9
OECD	32,3	39,3	39,8
Finland	30,5	36,6	40,2
Norge ¹	41,0	48,3	52,5
Sverige	43,3	61,3	59,6

Kilde: OECD, EO 48, tabell R 15 (side 189) som refererer seg til «total outlays of Government»

¹ I følge NB 1991, tabell 29 (side 158) har offentlige utgifter i Norge, korrigert for utgifter ved statlig petroleumsvirksomhet utviklet seg slik i prosent av BNP utenom sjøfart og olje: 1980: 60 pst. 1985: 57,7 pst. 1990: 64,7 pst.

- Sverige og Norge som forsøkte å holde ledigheten nede ved bl.a. ganske ekspansiv etterspørselspolitikk og devalueringer. Strukturpolitikken i denne perioden ble tillagt nokså liten vekt, særlig i Norge (som f.eks. har den høyeste næringsstøtte av alle OECD-land).

IV. Oppsummering

9. Bare to land, Japan og Sveits, har kommet seg gjennom 1970- og 1980-årene uten store problemer med høy ledighet og inflasjon. Begge er, på forskjellige måter i en spesiell situasjon. Japan har et de facto sterkt sentralisert styringssystem, mens Sveits baserer seg på lite sentral styring. Begge land karakteriseres av helt spesielle holdninger til disiplin og arbeidsmoral. Begge har også lagt vekt på å få til en sterk konkurranse innenlands.

10. Finland tok som nevnt en hard strukturtilpasning i annen halvdel av 1970-årene. Arbeidsløsheten steg til 7,3 pst. av arbeidsstyrken (1978). Ser en på 1980-årene har Finland hatt den beste økonomiske utvikling av de nordiske land med bl.a. høy vekst i produksjon og produktivitet (høyeste årlige vekst i totalproduktiviteten av OECD-landene fra 1979 til 1988 på 2,3 pst). Nivået på ledigheten er ved inngangen til 1990-årene lavere enn i Danmark og Norge (3,4 pst. i 1990), selv om også Finland nå er inne i en nedgangskonjunktur.

11. Tilstrammingen i USA 1981-82 førte til ledighet på nesten 10 pst. av arbeidsstyrken (1982 og 1983). Ekspansjonen i 1983-85 bidro til at ledigheten falt gradvis til 5-6 pst. hvor den ligger nå (5,5 pst. i 1990). Store balanseproblemer består, særlig når det gjelder privat og offentlig sparing. Ubalansene i utenriksøkonomien har oppstått til tross for et relativt lavt investeringsnivå (knappt 15 pst. av BNP 1988-89). Husholdningenes sparerate falt fra omlag 7 pst. i slutten av 1970-årene til ca. 4 pst. i slutten av 1980-årene. Japans næringsliv (hvor husholdningenes sparerate er ca. 15 pst.) investerer nå *absolutt* (i kroner og øre) mer enn USA! Amerikane er ved inngangen til 1990-årene

helt avhengig av spareoverskuddene i Tyskland og Japan, og de har en netto utenlandsgjeld på 620 milliarder dollar. (Så sent som i 1981 var USA verdens største netto kreditor med «net assets» på 141 milliarder dollar).

12. I Europa, som domineres av Tyskland, ble det ført en stram politikk i første halvdel av 1980-årene (fase 1), og ledigheten steg til vel 10 pst. av arbeidsstyrken (OECD Europa 1985). I annen halvdel av 1980-årene (fase 2) har strukturpolitikken, sammen med fastkurspolitikken, fått en stadig viktigere plass. Et viktig element er stabile rammebetingelser for å påvirke husholdningers og bedrifters forventninger. F.eks. synes troverdigheten av det indre marked å ha bidratt til en sterk oppgang ledet av private investeringer og sterkt fall i ledigheten (med variasjoner mellom de enkelte land). I 1990 var arbeidsledigheten i Vest-Tyskland (5,0 pst.) lavere enn i Norge (5,3 pst.). Finanspolitikken i Tyskland er nå imidlertid meget ekspansiv som følge av bl.a. politiske forhold, særlig den tyske samling.

13. Norge og Sverige, som på litt ulik måte fulgte den «tredje veien», har måttet reversere politikken og redusere litt på ambisjonsnivået.

I Norge var det oljeprisfallet i 1986 som utløst det. Første fase i en omlegging av politikken, som innebærer etterspørselstilstramming og økende ledighet, har vart kortere enn i Europa og ledigheten klart lavere. (Ledigheten steg fra omlag 2 pst. av arbeidsstyrken i 1987 til vel 5 pst. i 1990.) Strukturpolitikk er tillagt økt vekt, selv om det er litt delte meninger om innhold og omfang. Husholdningenes sparing er fortsatt meget lav, en del finansielle institusjoner er i vanskeligheter, og vårt relative kostnadsnivå er fortsatt for høyt. Men hvis beregningene i kapittel 5 i NB 1991 realiseres i rimelig grad, vil vi ut i 1990-årene delvis ha kommet gjennom strukturstreken med langt lavere ledighet enn de aller fleste OECD-land og en relativt kort (fase 1) (3-4 år). Arbeiderpartiets opplegg kan tilsi raskere fall i ledigheten.

I Sverige, som frem til 1987 på mange måter var et forbilde, synes man nå

å stå midt oppe i fase 1. Det svenske «kriseprogrammet» som ble lagt frem 26. oktober 1990 inneholder bl.a. utgiftsreduksjoner i størrelsesorden 15 mrd. svenske kroner, kraftige besparelser i den statlige administrasjonen og reduserte ytelser i sykeforsikrings-systemet. I presentasjonen fra Regjeringen i fjor høst het det bl.a. at: «Inflasjonsbekjempelsen må derfor overordnes andre ambisjoner og krav.» Dette signaliserer at den svenske regjering nå ser kritisk både på størrelsen av den offentlige sektor og på viktige velferdsytelser. På den annen side har Sverige hittil gjort mer i strukturpolitikken forøvrig enn hva vi har gjort, f.eks. ved omlegging av jordbrukspolitikken.

14. I den pågående økonomisk-politiske debatt i vårt land ville det etter min mening være ønskelig å drøfte:

- Hvilken vekt bør legges på konjunkturregulering, de selvregulerende mekanismer og myndigheters rolle, den mellomlangsiktige strategi og innholdet i og omfanget av strukturpolitikken.
- Ambisjonsnivået på mellomlang sikt. F.eks. i en liten, åpen økonomi med høye oljeinntekter og høye (relative) kostnader, hva er et ambisiøst men realistisk ambisjonsnivå for ledigheten når vi nå er knyttet nærmere til europeiske mål for priser og kostnader (og trenger forbedringer i kostnadsmessig konkurranseevne).

- Når vi i kredittpolitikken og etter hvert finanspolitikken må følge den internasjonale hovedkursen, hvordan kan vi gjennom strukturpolitikk, forbedringer av inntektsdannelsen og arbeidsmarkedspolitikk (hvor de enkelte land vil få større handlefrihet) holde ledigheten lavere enn gjennomsnittet for de land vi konkurrerer med?

KILDER:

- (1) O.J. Blanchard: «Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators». OECD: Working Papers No 79, April 1990.
- (2) EF-Kommisjonen: Economic and Monetary Union SEC (90). 1659 final, Brussel, 21. August 1990.
- (3) OECD: Economic Outlook Nr. 48, Desember 1990.
- (4) OECD: «Progress in Structural Reform» Supplement to EO47.

Asplan Østlandet er med i alt 60 ansatte det største selskapet innenfor Asplangruppen. Asplan Østlandet har hovedkontor i Sandvika, og avdelingskontorer på Kongsberg, Lillehammer og i Tønsberg. Asplangruppen er i alt lokalisert på 9 ulike steder i Norge, og er med totalt 150 ansatte, et av landets største planleggingsfirma

Pga. økende oppdragsmengde søkes til vårt Sandvikakontor

ØKONOM

med særlig interesse for samferdselsplanlegging

For å styrke vår stab ønsker vi å tilsette en økonom med minimum 5 års erfaring, fortrinnsvis med solid erfaring innenfor samfunnsplanlegging. Også andre personer med relevant bakgrunn og kompetanse kan komme i betraktning. Den person vi søker bør være utadvendt, resultatorientert og nytenkende. God skriftlig framstillingsevne, samt god kjennskap til EDB er en selvfølge.

Stillingen som ønskes besatt vil tilligge Asplan Østlandets Samferdselsgruppe. Evne til å samarbeide på tvers av faggrenser vil være av nytte, da Asplans prosjekter innebærer stor grad av tverrfaglig arbeid.

Vi tilbyr et trivelig, uformelt og godt sosialt arbeidsmiljø, spennende arbeidsoppgaver og gode muligheter for den interesserte til å arbeide med nye tilnærmingmåter i planleggingen av morgendagens samfunn. Lønn etter avtale.

Interesserte kan ta kontakt med gruppeleder Arne Stølan eller administrerende direktør Ulf Tellefsen på telefon (02) 54 33 50. Skriftlig søknad sendes innen 1. mai til:

**Asplan Østlandet a.s
Postboks 25
1301 SANDVIKA**

asplan

Fruktbarhet, økonomisk vekst og familiepolitikk¹

Artikkelen viser hvordan en kan forklare endringer i fruktbarheten ved hjelp av økonomisk teori. Teorien blir deretter testet empirisk på norske data. Resultatene fra de empiriske undersøkelsene tyder på at det ikke er noen forbindelse mellom kvinners lønninger og fruktbarhet. Derimot kan det se ut som det er en sammenheng mellom husholdningens fruktbarhet og inntekt for menn. Våre tall indikerer en økning i fruktbarheten når mannens inntekt stiger i husholdninger der kvinnen er yrkesaktiv, mens vi får en reduksjon hvis kvinnen er hjemmeværende. Konsekvensen av dette er at økt kvinnelig yrkesaktivitet og økonomisk vekst ikke behøver å være i veien for en framtidig økning i fruktbarheten, slik undersøkelser fra utlandet tyder på. Vi har også sett på mulige virknin-

ger av offentlige tiltak som barnetrygd, skattelettelser til barnefamiliene, svangerskapspermisjon og fødselspenger, men ikke funnet noen signifikante effekter på fruktbarheten. Derimot ser det ut til at barnehageutbygging virker positivt inn på fruktbarheten blant yrkesaktive kvinner, mens virkningen er motsatt når kvinnen er hjemmeværende. Hvis kvinnelig yrkesaktivitet fortsetter å ligge på et høyt nivå, kan økt barnehagedekning derfor være et effektivt virkemiddel for å øke fruktbarheten. Videre viser det seg at foreldrenes egenandel ved å ha barnehageplass ikke har hatt noen signifikant virkning på fruktbarheten. Vi finner heller ikke noe dekning for den såkalte Easterlin-hypotesen.

AV
PER KOLSTAD

Innledning

Befolkningsutviklingen bestemmes av de demografiske komponentene fruktbarhet, dødelighet, innvandring og utvandring. I denne artikkelen skal vi se på hvordan en av disse komponentene, fruktbarheten, kan avhenge av økonomiske faktorer.

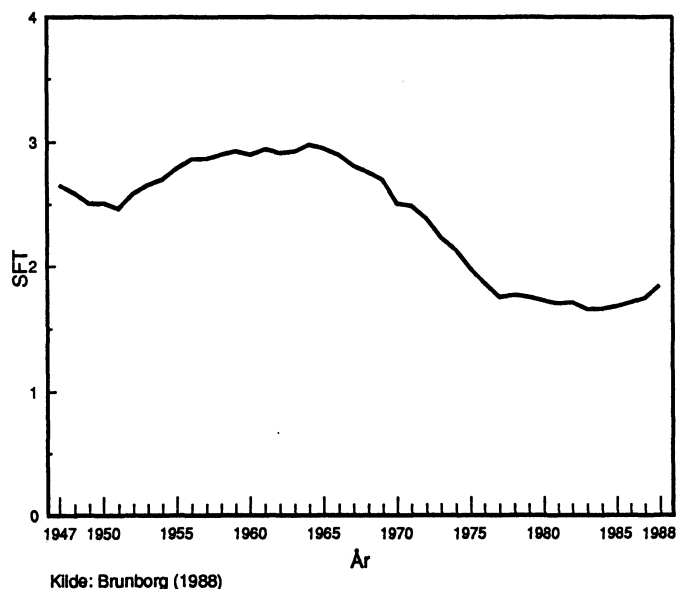
Det vanlige målet på fruktbarhet er Samlet Fruktbarhestall (SFT) som tilnærmet sier hvor mange barn en kvinne får i gjennomsnitt.² Fruktbarheten har utviklet seg likt i de fleste industrialiserte land gjennom dette århundret. Fig. 1 viser utviklingen i SFT for Norge i årene 1947–1988. Etter en viss nedgang i fruktbarheten på slutten av 40-tallet, fikk vi en «baby-boom» som kulminerte i 1964 med SFT = 2,98. Deretter hadde vi igjen en nedgang, og fruktbarheten nådde et lavmål i

1983 med SFT = 1,66. Etter 1984 har vi observert en svak stigning, og i 1989 var SFT oppe på 1,88.

For kvinnelig yrkesaktivitet har vi tall bare tilbake til 1962 (Fig. 2). I hele denne perioden har vi hatt en jevn stigning i kvinners yrkesaktivitet. I årene 1962–1987 økte yrkesaktiviteten blant gifte kvinner i alderen 25–66 år fra 37% til 69% (Lindquist og Sannes 1989).

Med dagens muligheter for prevensjon og abort er det rimelig grunn til å tro at folk flest har utstrakt kontroll over hvor mange barn de vil ha. Beslutningen om barnetallet avhenger av en rekke faktorer av biologisk, sosiologisk, medisinsk, psykologisk, politisk, demografisk og økonomisk art.

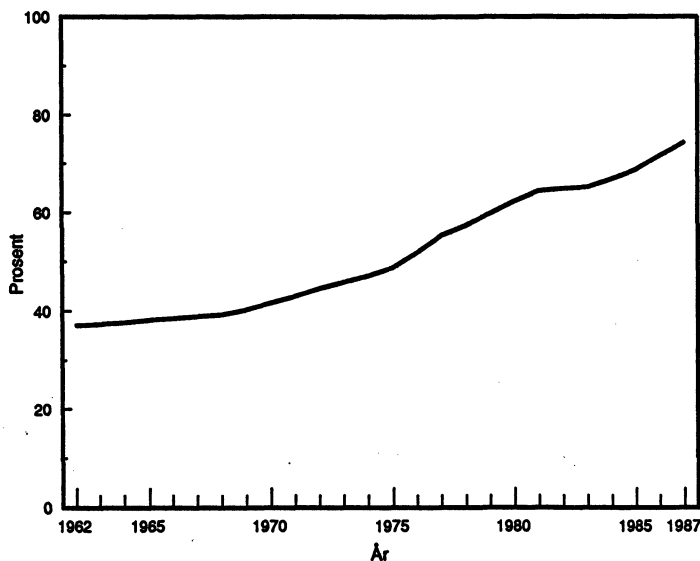
Figur 1. Samlet fruktbarhetstall (SFT), 1947–1988



¹ Artikkelen baserer seg på forfatterens hovedoppgave til Sosialøkonomisk Embetseksamen («Fruktbarhet og økonomi – Utviklingen i fruktbarheten i Norge i årene 1962 til 1987 sett i forhold til reallønnutvikling for kvinner og menn og barnetrygd»). Artikkelen er finansiert med midler fra NAVFs programkomite for «Sosiale og økonomiske konsekvenser av stagnasjon og nedgang i folketallet». En takk til Helge Brunborg, Per Erik Stokstad og Sosialøkonomenes konsulent som har kommet med nyttige kommentarer, og til Statistisk Sentralbyrå som har stilt kontor til disposisjon. Alle feil og mangler står naturligvis på forfatterens regning.

² SFT er summen av de aldersspesifikke fruktbarhetsrater for kvinner i fødedyktig alder (15–44). SFT er et teoretisk begrep som sier hvor mange barn en kvinne føder hvis hun i hele sin fødedyktige periode føder i samsvar med de aldersspesifikke fruktbarhetsrater i det året vi betrakter. Fordelen med dette begrepet er at det er uavhengig av hvor mange kvinner som er i fruktbar alder, slik at vi kan sammenligne fruktbarheten over tid.

Figur 2. Yrkesaktivitet, gifte kvinner i alderen 25–66 år. (Prosent)



Kilde: Lindquist og Sannes (1989)

Hovedhensikten med denne artikkelen har vært å teste den såkalte «New Home Economics» på norske data. Deretter har vi analysert eventuelle virkninger på fruktbarheten av en del offentlige handlingsvariable som barnetrygd, skattelettelser til barnefamiliene, svangerskapspermisjon, fødselspenger, barnehagedekning og foreldres egenandel ved å ha barn i barnehage, innenfor samme modellen.

Teori

Teorien vi skal se på kalles «New Home Economics» og forbindes gjerne med Gary Becker (1960, 1965). Fruktbarheten forklares ved hjelp av neoklassisk konsumentteori, og det å få barn analyseres på samme måte som anskaffelsen av et varig forbruksgode. Becker argumenterer for at husholdningenes preferanser ligger fast over tid. Endringer i fruktbarheten skyldes derfor endringer i økonomiske forhold.

Vi tar utgangspunkt i en statistisk livstidsmodell for en husholdning (Willis 1973). Husholdningen kombinerer varer kjøpt i markedet og kvinnens tidsbruk for å produsere det vi kan kalle grunnleggende goder, der et av disse godene kan være «det å ha barn».

Mannen bidrar ikke med sin tid til husholdningsproduksjonen i vår modell, slik at hans arbeidstilbud ligger fast. En eksogen økning i mannens inntekt har en ren inntektseffekt på fruktbarheten som vi antar er positiv.³

Modellen skiller mellom husholdninger der kvinnen er hjemmевærende og der hun er yrkesaktiv. Hvis lønna

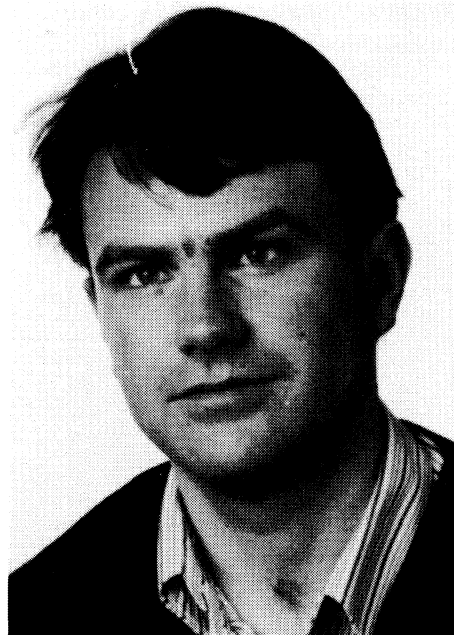
kvinnen oppnår i markedet er høyere enn hennes reservaslønn, som er en stigende funksjon av mannens inntekt, er hun yrkesaktiv. Alternativkostnaden på tidsbruken til en yrkesaktiv kvinne er lik den lønna hun oppnår i markedet, mens alternativkostnaden på tiden for en hjemmевærende kvinne er lik reservaslønna.

Av det vi har sagt ovenfor følger det at for en husholdning der kvinnen er hjemmевærende, vil en økning i mannens inntekt ha en positiv effekt på fruktbarheten. Økningen i mannens inntekt fører samtidig til at kvinnens reservaslønn, og dermed alternativkostnaden på hennes tid, stiger. Vi får dermed en negativ priseffekt i tillegg slik at vi på teoretisk grunnlag ikke kan si noe om nettovirkningen på fruktbarheten.

Hvis lønna til en yrkesaktiv kvinne stiger, fører dette til at familiens inntekt øker, noe som vil ha en positiv inntektseffekt på etterspørselen etter barn. I tillegg vil vi få en negativ priseffekt fordi alternativkostnaden på kvinnens tid stiger. Med bakgrunn i teorien kan vi ikke si noe om hvilke av effektene som er sterkest, men ettersom barn vanligvis krever mye av kvinnens tid antar vi at priseffekten dominerer over inntektseffekten. En økning i mannens inntekt påvirker ikke alternativkostnaden på kvinnens tid så sant hun fortsetter å være yrkesaktiv og virkningen på fruktbarheten er entydig positiv.

Butz og Ward (1979) antar at sammenhengene i livstidsmodellen også gjelder i en dynamisk modell. Dette er lettest å tenke seg hvis husholdningene står overfor et imperfekt kapitalmarked og ikke har fullkommen kunnskap om framtida. Det er da rimelig å anta at husholdningens konsum avhenger av løpende størrelser.

Det har vært reist en rekke innvendinger mot Butz og Ward sin modell i litteraturen. Vi velger derfor å formu-



Per Kolstad, cand. oecon 1989, er for tiden student ved Universitetet i Konstanz, Tyskland.

³ Dette kan være en tvilsom forutsetning, da en gjerne antar at foreldrene ikke bare er opptatt av antall barn, men også av hvor mye penger de bruker pr barn («kvalitet»). Resultatet av en inntektsøkning kan like så gjerne være at foreldrene bedrer «kvaliteten» på de barna de allerede har i stedet for å få flere barn, slik at inntektselastisiteten m.h.p. antall barn godt kan være negativ (Becker og Lewis 1973), men for å forenkle analysen ser vi bort fra dette problemet i resten av artikkelen.

Tabell 1. Resultater av minste kvadraters regresjon av endringer i fruktbarheten, 1964–1988 @

Virkning på fruktbarheten av økning i:	Symbol	Forventet fortegn	1'	2'	Likning	3'	4'
<i>Lønssats, kvinner</i>							
Kvinnen, yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}W$	–	-0,85 (-1,33)				-0,99 (-1,57)
<i>Årsinntekt, menn</i>							
Kvinnen hjemmeværende	$(1-K)\Delta \text{Ln}H$	?	-2,44 (-2,31)*				-1,03 (-1,02)
Kvinnen yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}H$	+	2,51 (2,09)#				0,74 (,66)
<i>Offentlige overføringer</i>							
Kvinnen hjemmeværende	$(1-K)\Delta \text{Ln}C$	+		0,72 (1,09)			
Kvinnen yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}C$	+		-0,54 (-0,15)			
<i>Fødselspenger</i>							
Kvinnen hjemmeværende	$(1-K)\Delta \text{Ln}F$	+		0,01 (0,63)			
Kvinnen yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}E$	+		-0,51 (-1,41)			
<i>Ønsket levestandard</i>							
Unge voksne	$\Delta \text{Ln}L$	–					0,02 (1,06)
<i>Barnehagedekning</i>							
Kvinnen hjemmeværende	$(1-K)\Delta \text{Ln}B$	+			-1,14 (-3,61)#		
Kvinnen yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}B$	+			0,89 (2,54)#		
<i>Egenandel barnehageplass</i>							
Kvinnen hjemmeværende	$(1-K)\Delta \text{Ln}G$	–			0,08 (0,48)		
Kvinnen yrkesaktiv	$K\Delta \text{Ln}G$	–			0,07 (0,32)		
Standardavvik, restledd	s		0,03	0,03		0,03	0,03
Determinasjonskoeffisient	R ²		0,39	0,27		0,64	0,45
F-test verdi	F(v1, v2)		4,74	1,98		9,21	4,34
Durbin-Watson teststørrelse	DW		1,27	1,29		1,62	1,58

1-K = andel hjemmeværende kvinner

K = andel yrkesaktive kvinner

W = aggregert lønssats for kvinner

H = årslønn, menn

C = overføringer til familie med 3 barn (barnetrygd og skattelette)

F = fødselspenger til hjemmeværende kvinner

E = lønn under svangerskapspermisjon, yrkesaktiv kvinne

L = ønsket levestandard for unge voksne

B = barnehagedekning i prosent

G = egenandel, kommunal barnehage

@ t-verdier i parentes

* signifikant forskjellig fra null med forkastningsnivå 0,05 (tosidig test)

" signifikant større (mindre) enn null med forkastningsnivå 0,05 (ensidig test)

lere den i differenser i stedet for absolutte nivåer og med laggete høyresidige variable (Ermisch 1980: 132):⁴

$$(1) \Delta \ln \text{SFT}_t = \beta_1 K_{t-1} \Delta \ln W_{t-1} + \beta_2 (1-K_{t-1}) \Delta \ln H_{t-1} + \beta_3 K_{t-1} \Delta \ln H_{t-1} + u_t$$

(1) kan omformes til:

$$(1') \Delta \ln \text{SFT}_t = \beta_1 K_{t-1} \Delta \ln W_{t-1} + (\beta_3 - \beta_2) K_{t-1} \Delta \ln H_{t-1} + \beta_2 \Delta \ln H_{t-1} + u_t$$

⁴ Kramer og Neusser (1984) viser at Butz og Ward sine resultater ikke er uavhengige av hvilken skala vi har på de høyresidige variablene. Dette unngås hvis vi velger en formulering i førstedifferenser slik det er foreslått av Ermisch (1980: 51) og Zimmermann (1985: 136). Dette reduserer også muligheten for spuriøs korrelasjon mellom venstresidige og høyresidige variable. Begrunnelsen for å bruke laggede høyresidige variable er at det tar en viss tid fra beslutningen om å få et barn fattes til barnet fødes.

der

SFT = samlet fruktbarhetstall,

K = yrkesaktivitet blant gifte kvinner i fruktbar alder (15–44)

W = aggregert netto lønssats for kvinner,

H = gjennomsnittlig netto årslønn, menn.⁵
 $\Delta \ln X_{t-1} = \ln X_{t-2}$ for alle X og u_t er et stokastisk restledd.

Tolkningen av (1) er følgende: Virkningen på den totale fruktbarheten av en økning i lønssatsen for kvinner er proporsjonal med andelen yrkesaktive kvinner (K), mens virkningen på total fruktbarhet av økt inntekt for menn er et veid gjennomsnitt av virkningen på fruktbarheten hos familier der kvinnen er h.h.v. hjemmevær-

⁵ H er tilnærmet med nettolønn pr normalårsverk for en gjennomsnittlig lønsmottaker i industrien.

Tabell 2. *Elastisiteter i fruktbarheten m.h.p. menns inntekt, lønnsats for kvinner, jevn økonomisk vekst (lik økning i menns inntekt og kvinners lønnsats) og barnehagedekning, 1964–1988**

År	Menns inntekt	Kvinnens lønnsats	Total elastisitet ved jevn økonomisk vekst	Barnehagedekning
1964	-0,59 (-1,44)	-0,32 (-1,33)	-0,91 (-1,92)	-0,39 (-5,03)#
1970	-0,45 (-1,17)	-0,34 (-1,33)	-0,79 (-1,71)	-0,33 (-5,41)#
1980	0,51 (1,11)	-0,50 (-1,33)	0,01 (-0,02)	0,06 (0,75)
1988	1,24 (1,77)	-0,63 (-1,33)	0,61 (-0,72)	0,36 (2,02)

* t-verdier i parentes

Signifikant forskjellig fra null med forkastningsnivå 0,05 (tosidig test)

ende $(1-K)$, og yrkesaktiv $(K)^6$. Ut fra teorien og våre forutsetninger er $\beta_1 < 0$ og $\beta_3 > 0$, mens fortegnet på β_2 er usikkert.

Empiriske resultater

W og H for perioden 1962–1987 er beregnet på grunnlag av tall fra Lindquist og Sannes (1989). Av modellen følger det at K er en endogen variabel og dermed korrelert med restleddet u_t . Vi finner derfor en predikert verdi for K , K , som er ukorrelert med u_t (se appendiks) og setter K inn i (1') før vi estimerer (1') over årene $t = 1964$ –1988.

Vi estimerte først fruktbarheten for kvinner i aldersgruppen 25–34 år for å unngå kompliserende effekter av utdannelse for yngre kvinner og sene fødsler for «eldre» kvinner, men det viste seg at vi får de samme resultatene ved å bruke den totale fruktbarheten (SFT).

Resultatet av estimeringen med SFT er vist i tab. 1 (likning 1'). Vi antar at en økning i lønnsatsen for kvinner har en negativ, men insignifikant virkning på fruktbarheten. Holder vi oss til Ermisch (1980), kan dette tolkes som at inntektseffekten og prisen på fruktbarheten av en lønnsøkning for kvinner er omtrent like sterke.

Når det gjelder virkningen på fruktbarheten av økt inntekt for menn får vi forskjellig resultat alt etter om kvinnen er yrkesaktiv eller ikke. I tilfellet der kvinnen er yrkesaktiv skal vi i følge teorien ha en entydig positiv effekt, noe som også blir bekreftet. Hvis kvinnen er hjemmeværende sier ikke teorien noe entydig om nettoeffekten på fruktbarheten. Vi får som resultat at denne virkningen er negativ. I følge modellen betyr dette at i familier der kvinnen er hjemmeværende vil den positive inntektseffekten på fruktbarheten av økt inntekt for mannen bli overskygget av den negative virkningen av økt skyggepris på kvinnens tid.

Den totale elastisiteten i fruktbarheten m.h.p. mannens inntekt er gitt ved:

$$EL_{HSFT} = (1-K_{t-1}) \beta_2 + K_{t-1} \beta_3 = \beta_2 + (\beta_3 - \beta_2) K_{t-1},$$

⁶ I tillegg får vi et ledd som inneholder kvinner som skifter yrkesstatus, men denne gruppen vil være så liten fra et år til et annet, at vi ser bort fra den.

elastisiteten m.h.p. kvinnens lønn er gitt ved:

$$EL_{WSFT} = K_{t-1} \beta_1,$$

mens den totale elastisiteten i fruktbarheten ved økonomisk vekst (lik økning i menns inntekt og kvinners lønninger) er gitt ved:

$$EL_{TSFT} = EL_{HSFT} + EL_{WSFT}.$$

I tab. 2 har vi beregnet disse elastisitetene for noen utvalgte år med utgangspunkt i resultatene fra likning (1'). Vi ser at alle elastisitetene er insignifikante. Vi skal være forsiktige med å tolke disse resultatene, men det kan se ut som en videre økonomisk vekst og stigende yrkesaktivitet blant gifte kvinner ikke nødvendigvis er til hinder for en framtidig økt fruktbarhet.

Ermisch (1980) har estimert (1') på engelske og tyske data, foruten på Butz og Ward (1979) sine amerikanske data. Han finner da i likhet med oss en insignifikant virkning på fruktbarheten av økt lønn for kvinner ($\beta_1 = 0$). Når det gjelder virkningen av økt inntekt for menn finner han en positiv effekt hvis kvinnen er hjemmeværende ($\beta_2 > 0$) og negativ virkning hvis kvinnen er yrkesaktiv ($\beta_3 < 0$). Dette er det motsatte av våre resultater. For å forklare det negative fortegnet til β_3 tillater Ermisch at også mannen bruker noe av sin tid i husholdningsproduksjonen. Dette åpner for en negativ prisen på etterfølgende barn av økt lønn for menn. Negativ β_3 kan da tolkes som at menn med yrkesaktiv ektefelle bruker såpass mye tid på barna at den positive inntektseffekten av økt lønn for menn blir overskygget av den negative prisen på etterfølgende barn. Dette har som konsekvens at fortsatt økt kvinnelig yrkesaktivitet og økonomisk vekst vil gi redusert fruktbarhet.

Familiepolitikk

Med familiepolitikk vil vi mene offentlige virkemidler for å sikre familiens økonomiske og sosiale stilling og sikre dens funksjon i samfunnet (Høhn og Schubnell 1985). Familiepolitiske virkemidler kan være overføringer til barnefamilier via barnetrygd og skattesystem; produksjon av offentlige goder som lekeplasser, barnehager og fritidsaktiviteter utenom skoletid; lengde på og lønn under svangerskapspermisjon, familielovgivning m.m. (Zimmermann 1985).

Selv om innføringen av disse tiltakene nok ikke har hatt som primær målsetning å øke fødselstallene, skal vi undersøke om noen av dem likevel kan ha hatt betydning for fruktbarheten. Vi har først konsentrert oss om følgende virkemidler: Barnetrygd og overføringer til barnefamilier via skattesystemet, engangsstønad til ikke-yrkesaktive kvinner ved fødsel, og utbetaling til yrkesaktive kvinner i forbindelse med svangerskapspermisjon.

Når det gjelder overføringer via skattesystemet har vi av tidshensyn måtte begrense oss til skattelettelser som er av en slik type at de er uavhengige av husholdningens inntekt. Dette betyr at vi har sett bort fra hustrufradraget/foreldrefradraget som er en viktig overføring til barnefamilier.

Vi har estimert følgende likning:

$$(2) \Delta \ln SFT_t = \beta_4 (1-K_{t-1}) \Delta \ln C_{t-1} + \beta_5 K_{t-1} \Delta \ln C_{t-1} + \beta_6 (1-K_{t-1}) \Delta \ln F_{t-1} + \beta_7 K_{t-1} \Delta \ln E_{t-1} + u_t,$$

eller

$$(2') \Delta \ln SFT_t = (\beta_5 - \beta_4) K_{t-1} \Delta \ln C_{t-1} + \beta_4 \Delta \ln C_{t-1} + \beta_6 (1-K_{t-1}) \Delta \ln F_{t-1} + \beta_7 K_{t-1} \Delta \ln E_{t-1} + u_t,$$

der

C = overføringer via barnetrygd og skattesystem pr barn til et ektepar med 3 barn,

F = Fødselspenger, engangsstønad til ikke yrkesaktiv kvinne,

E = Utbetalinger fra folketrygden under svangerskapspermisjon, yrkesaktiv kvinne.

I vår modell består prisen pr barn av verdien av kvinnens tid og verdien av varene ervervet i markedet brukt i produksjonen av det grunnleggende godet barn. Overføringer via barnetrygd og skattesystem, fødselspenger og overføringer ved svangerskapspermisjon kommer som et fradrag i prisen på barn og vi skulle normalt forvente en øket etterspørsel etter barn når disse størrelsene stiger. Vår hypotese er altså: $\beta_4, \beta_5, \beta_6$ og $\beta_7 > 0$.

Barnetrygd/skattelettelse stiger ikke proporsjonalt med antall barn, slik at prisen pr barn ikke er uavhengig av antall barn. Vi har valgt å se på overføringene via barnetrygd og skattesystem pr barn til husholdninger med 3 barn fordi det først og fremst er fødsler av 3. orden eller høyere som har sunket. Vi vil derfor undersøke hvorvidt overføringene fra det offentlige har virket inn på ønsket om å få et tredje barn og dermed på den totale fruktbarheten.

For fødselspenger til ikke-yrkesaktive kvinner har vi tall bare tilbake til 1977, men det er mulig denne ordningen eksisterte før den tid.

Overføringene til en yrkesaktiv kvinne under svangerskapspermisjon har vi beregnet ved hjelp av tall fra Lindquist og Sannes (1981). Vi har beregnet gjennomsnittlig netto lønn pr uke for en yrkesaktiv kvinne og multiplisert med antall uker svangerskapspermisjon med lønn. F.o.m. 1. juli 1977 får kvinnen 100% lønn under svangerskapspermisjon. Før den tid var reglene for utbetaling under svangerskapspermisjon mer kompliserte (Statistisk Sentralbyrå 1988), men for å spare tid har vi beregnet disse tallene på samme måte som for årene etter.

Resultatet av regresjonen av (2') er gjengitt i tab. 1. De viser at ingen av de familiepolitiske virkemidlene bidrar med noen signifikant forklaring av fruktbarheten i vår modell.

At engangsstønad til ikke-yrkesaktive kvinner ikke har hatt noen signifikant virkning på fruktbarheten finner vi ikke overraskende, da dette tilsvarer et forsvinnende lite beløp (kr 6 141 pr 1989, kilde: Oslo Trygdekonto). Pr 1987 var fødselspermisjonen 20 uker med full lønn, mens overføringene pr barn via skattesystem og barnetrygd til en familie med 3 barn etter våre beregninger tilsvarte

kr 11 032 pr barn (1989-kroner). Dette er såpass betydelige beløp at vi finner det noe overraskende at de ikke har virket inn på fruktbarheten i vår regresjon.

Vi må imidlertid være forsiktige med å tolke dette resultatet, da vårt datamateriale som påpekt over, er nokså grovt beregnet.

Barnehager

Vi har også undersøkt hvordan barnehagepolitikken kan tenkes å påvirke fruktbarheten ved å se på følgende regresjonslikning:

$$(3) \Delta \ln SFT_t = \beta_8 (1-K_{t-1}) \Delta \ln B_{t-1} + \beta_9 K_{t-1} \Delta \ln B_{t-1} + \beta_{10} (1-K_{t-1}) \Delta \ln G_{t-1} + \beta_{11} K_{t-1} \Delta \ln G_{t-1} + u_t,$$

eller

$$(3') \Delta \ln SFT_t = (\beta_9 - \beta_8) K_{t-1} \Delta \ln B_{t-1} + \beta_8 \Delta \ln B_{t-1} + (\beta_{11} - \beta_{10}) K_{t-1} \Delta \ln G_{t-1} + \beta_{10} \Delta \ln G_{t-1} + u_t,$$

der

B = barnehagedekning (antall barnehageplasser i prosent av antall barn i alderen 0-6 år),

G = gjennomsnittlig årlig egenandel for foreldre med barn i kommunal barnehage.

Økt barnehagedekning kan tolkes som et tidssparende gode for husholdningen. D.v.s. en gitt mengde barn kan produseres ved mindre tidsinnsats fra kvinnen enn tidligere. Dette har som konsekvens at prisen pr barn synker, noe som skulle føre til økt fruktbarhet (Zimmermann 1985). Vi skulle derfor forvente at β_8 og $\beta_9 > 0$.

Ut fra det vi tidligere har sagt er det rimelig å se på økte egenandeler for barnehageplass som en økning i prisen på barn, d.v.s. vi forventer at β_{10} og $\beta_{11} < 0$.

Resultatet av regresjonen av likning (3') er gitt i tab. 1. Denne modellen har klart den beste forklaringskraft av de modellene vi har sett på ($R^2 = 0,64$). Vi ser at økt barnehagedekning har en positiv effekt på fruktbarheten blant yrkesaktive kvinner, mens virkningen er negativ for hjemmeværende kvinner. Dette siste er i strid med teorien og vi har vansker med å finne en plausibel forklaring.⁷

Økte egenandeler derimot ser ikke ut til å ha noen signifikant virkning på fruktbarheten. Dette kan bety at foreldrene er mere opptatt av om de i det hele tatt får en barnehageplass enn av egenandelen de må betale for barnehageplassen.

Elastisiteten i fruktbarheten av økt barnehagedekning er gitt ved:

$$El_{B SFT} = (1-K_{t-1}) \beta_8 + K_{t-1} \beta_9 + (\beta_9 - \beta_8) K_{t-1}.$$

⁷ Det er grunn til å stille spørsmål om vi ikke heller skulle ha brukt antall barnehageplasser som venstresidig variabel i stedet for barnehagedekningen, da sistnevnte størrelse også avhenger av fruktbarheten. Vi har prøvd dette uten at det gir noen nevneverdig endring av resultatene.

I tab. 2 er $EL_{B\text{SFT}}$ gjengitt for noen utvalgte år. Vi ser at på 60- og 70-tallet hadde økt barnehagedekning en negativ virkning på fruktbarheten. Utover 80-tallet ble virkningen insignifikant, men positiv.

$EL_{B\text{SFT}}$ for 1988 er svakt insignifikant (kritisk verdi = 2,09). Videre er resultatet dårlig teoretisk fundert, men våre empiriske resultater tyder på at ved fortsatt stigende kvinnelig yrkesaktivitet kan økt barnehageutbygging virke positivt inn på fruktbarheten.

Easterlin-hypotesen

Den andre hovedretningen innen økonomisk fruktbarhetsteori er den såkalte Easterlin-hypotesen (Easterlin 1966). Den går i korthet ut på at det er en positiv sammenheng mellom fruktbarheten blant unge voksne og det Easterlin kaller «relativ inntekt». «Relativ inntekt» er forholdet mellom det unge voksne faktisk tjener og det de forventer å tjene. Forventningene til levestandard dannes mens de bor hjemme hos foreldrene. Mer formelt:

$$RI_t = f(H_t/L_t), dRI_t/dH_t > 0, dRI_t/dL_t < 0, \text{ der}$$

RI = relativ inntekt,

H = gjennomsnittlig netto årslønn, menn,

L = ønsket levestandard, unge voksne.⁸

Ermisch (1980) har utvidet «New Home Economics» modellen over til også å omfatte Easterlinhypotesen. Denne syntesemodellen kan spesifiseres ved likningen:

$$(3') \Delta \ln SFT_t = \beta_1 K_{t-1} \Delta \ln W_{t-1} + (\beta_3 - \beta_2) K_{t-1} \Delta \ln H_{t-1} + \beta_2 \Delta \ln H_{t-1} + \beta_{12} \Delta L_{t-1} + u_t$$

Hvis Easterlinhypotesen dominerer vil en økning i ønsket levestandard blant unge voksne virke negativ inn på fruktbarheten ($\beta_3 < 0$). En inntektsøkning for mannen vil gi økt fruktbarhet, mens kvinnens yrkesaktivitet ikke spiller noen rolle ($\beta_3 = \beta_2 > 0$ og $\beta_1 = 0$).

Regresjonen av likning (4') gir bare insignifikante koeffisienter (Tab. 1). Dette gir oss ikke grunnlag for å støtte Easterlinhypotesen, men styrker heller ikke «New Home Economics»-modellen.

Avsluttende merknader

Det mest interessante resultatet av våre undersøkelser er at en økning i barnehagedekningen kan være et effektivt virkemiddel for å øke fruktbarheten. Problemet med dette resultatet er at det står delvis uten teoretisk forankring. Andre familiepolitiske virkemidler av økonomisk art ser ikke ut til å ha noen virkning. Vårt datamateriale tyder på at videre økonomisk vekst ikke behøver å gi nedgang i fruktbarhet, slik resultatene fra andre land tyder på.

⁸ L er beregnet som gjennomsnittet av brutto timelønn for mannlige industriarbeidere for de sju foregående år i det året vi betrakter (Næringslivets Hovedorganisasjon 1988). Egentlig burde vi lagt H til grunn da vi regnet ut L , men H går bare tilbake til 1962 slik at vi ville fått forkortet vår tidsserie.

Vi må imidlertid ta en del forbehold. Innledningsvis pekte vi på at fruktbarheten avhenger av en rekke forhold der økonomiske faktorer bare gir en mulig forklaring. Selv om vi har funnet signifikante sammenhenger mellom fruktbarheten og h.h.v. mannlige inntekt og barnehagedekning, er det mulig at vi her har hatt et sammenfall med andre uavhengige trender som har utviklet seg likt over tid. Vi tenker her på faktorer som øket bruk av og overgang til sikrere prevensjon, økte aborttall, svekkelse av familiene, økt urbanisering, kvinnefrigjøring og endrede holdninger til det å ha barn.

APPENDIKS

Kvinnelig yrkesaktivitet K , er predikert ved hjelp av følgende likning (t-verdier i parentes):

$$(5) K = (0,27 + 0,0041W - (1,19 \cdot 10^{-6})H + (2,71 \cdot 10^{-6})C + 0,0068B) \\ (9,15) \quad (2,55) \quad (-1,33) \quad (3,14) \quad (11,07)$$

$$R^2 = 0,997 \quad s = 0,0074 \quad DW = 1,44 \quad \text{corr}(K, \hat{K}) = 0,9969$$

K = kvinnelig yrkesaktivitet blant gifte kvinner i alderen 15–44 år,

B = barnehagedekning i prosent,

C = offentlige overføringer til en familie med 3 barn.

Koeffisientene i (5) er framkommet ved først å estimere K ved W , H , C og B for årene 1962–1987. Tall for K har vi hentet fra Lindquist og Sannes (1989). Vi har måttet tilnærme med tall for gruppen 25–66 år.) For å kunne si noe om hvor god tilpasning denne likningen gir, har vi sammenliknet K med $\hat{K}$ noe som vi ser gir svært god tilpasning ($\text{corr}(K, \hat{K}) = 0,9969$).

LITTERATUR:

- Becker, G.S. (1960): «An Economic Analysis of Fertility», *Demographic and Economic Change in Developed Countries*, Princeton University Press.
- Becker, G.S. (1965): «A Theory of the Allocation of Time», *The Economic Journal* 75: 493–517.
- Becker, G.S. og H.G. Lewis (1973): «On the Interaction between Quantity and Quality of Children», *Journal of Political Economy* 81, Part II: S279–S288.
- Brunborg, H. (1988): «Kohort- og periodefruktbarhet i Norge 1845–1985», Rapport 88/4, SSB Oslo – Kongsvinger.
- Butz, W.P. og M.P. Ward (1979): «The Emergence of Countercyclical U.S. Fertility», *American Economic Review* 69(3): 318–328.
- Easterlin, R.A. (1966): «On the Relationship of Economic Factors to Recent and Projected Fertility Changes», *Demography* 3 (1): 131–151.
- Ermisch, J.F. (1980): «Time Costs, Aspirations and the Effect of Economic Growth on German Fertility», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 43: 125–143.
- Höhn, C. og H. Schubnell (1986): «Bevölkerungspolitische Massnahmen und ihre Wirksamkeit in ausgewählten europäischen Industrieländern», *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 12(1–2): 33–51 og 185–219.
- Krämer, W. og K. Neusser (1984): «The Emergence of Countercyclical U.S. Fertility: Note», *American Economic Review* 74: 201–203.
- Lindquist, K.G. og L. Sannes (1989): «Befolkningsdata og Arbeidsmarkedsdata etter kjønn, alder, og ekteskapelig status», *Interne notater* 89/32, SSB upublisert.
- Statistisk Sentralbyrå (1988): Skatter og overføringer til private, 1970–1988», Rapport 88/13, Oslo – Kongsvinger.
- Vislie, J. (1979): «Kan beslutningen om å få barn belyses ved hjelp av økonomisk teori?», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd. 20, 435–446.
- Willis, R.J. (1973): «A New Approach to the Economic Theory of Fertility Behavior», *Journal of Political Economy* 81, Part II: S14–S64.
- Zimmermann, K.F. (1985): «Familienökonomie», Springer-Verlag, Heidelberg – Berlin.

Boligmarkedet i Norge – fra knapphet og over til dagens mettede marked

Den alminnelige økonomiske politikk gjennom 1980-årene og gjennomføringen av skattereformen har undervurdert formuesvirkningene for den enkelte boligeier. Boligpolitikken er samtidig ikke blitt endret i forhold til

AV
JOHN MELDGAARD OG
HARALD J. NORDAHL

Boligdekningen

Boligmassen har økt med 30 prosent de siste 20 årene og utgjør i dag ca. 1,7 millioner boliger. Det er en sterkere vekst enn befolkningsveksten. Norge har i dag en boligdekning på 2½ person pr. bolig. I Danmark er til sammenligning boligdekningen eksempelvis 2¼ person pr. bolig. Sammenlikner vi de nordiske boligmarkedene, finner vi at leiemarkedet i Norge kun utgjør ca. 15-20 prosent, mens det i Danmark og Sverige utgjør hele 40-45 prosent.

Figur 1 viser en økning av større boliger i Norge i 1980-årene. Figur 2 viser at denne utviklingen gjelder såvel antall boliger som bruksareal pr. bolig. Figur 3 viser aktiviteten i bygg- og anleggssektoren i årene 1962-90. Som man ser, er det en markant utvikling fra 1984-90. I figur 4 går det fram at byggesektoren fortsatt ligger på et høyt nivå. Det er anleggssektoren som i første omgang har tilpasset seg.

Hvorfor en eksplosiv utvikling fra 1984?

Før 1984 hadde ulike typer reguleringer av kreditt- og boligmarkedet ført til et rasjonert lånemarked – og dermed også boligmarked – for store deler av den norske husholdningssektor. Særlig familier i etableringsfasen måtte holde en lavere boligstandard og et lavere løpende forbruk enn om de hadde hatt adgang til et fritt lånemarked. Samtidig var de «historiske erfaringene» med rente, skatt og pris- og lønnsutvikling med på å øke forventningene til den økonomiske utviklingen. Det førte igjen til et samtidig, permanent etterspørselspress i kredittmarkedet.

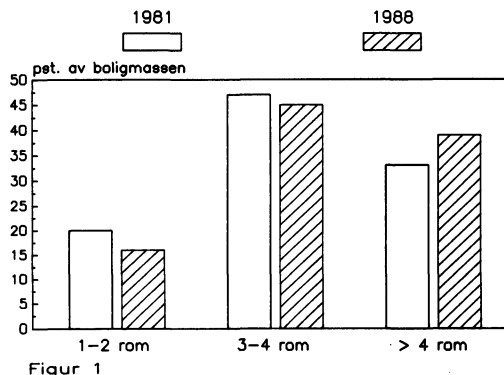
Alle forutsetninger for en kredittexplosjon var til stede og ble realisert i kjølvannet av dereguleringen av kredittmarkedet fra årsskiftet 1983-84. Et ekspansivt statsbudsjett i 1985 sammen med «politisk bestemt» lav rente, virket alt annet enn begrensende på utviklingen i utlånsvolumet. Disse markante endringene på kredittmarkedet kom kort tid etter endringer i reguleringene på boligmarkedet. Mange boligeiere opplevde derfor en sterk økning i verdien av sine boliger. Det førte igjen til at prisstigningen på boliger ga en kraftig økning i boligeier-

den endrede markedssituasjonen. Husbankstøtten presser i dag boligprisene helt unødig i et ganske mettet norsk boligmarked.

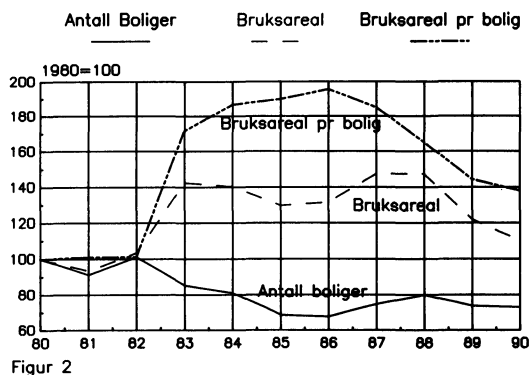
nes formue – som igjen la grunnlaget for de store låneopptakene vi opplevde i husholdningene. Økt opplåning ble omsatt til økt forbruk.

Det tok også lang tid før de endrede rammebetingelser for boligkjøp gikk opp for det store flertallet av husholdningene som byttet bolig i løpet av 1980-årene. Ca. 45 – 50% av husholdningene, det vil si nærmere 750.000 – 850.000 husholdninger, flyttet inn i ny bolig eller skiftet bolig i 1980-årene. Det viser nye tall fra boforholdsundersøkelsen i 1988. Mange av disse husholdningene baserte sitt boligkjøp på den alminnelige oppfatning som gjaldt langt ut på 1980-tallet, at det var lønnsomt å låne og dermed investere i bolig i forhold til for eksempel å spare i bank. Erfaringene fra Danmark fra årsskiftet 1982-83 til 1985 viser at 5-10 prosent av

BOLIGER ETTER ANTALL ROM



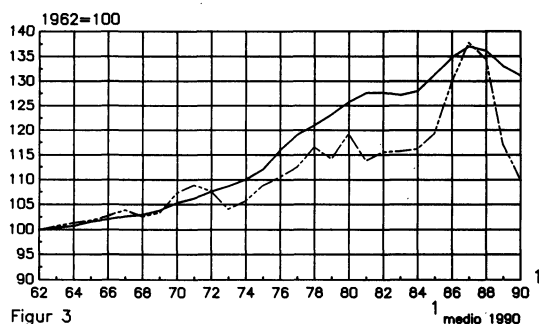
BYGG SATT I GANG 1980-90



SYSSELSETTING 1962–90

Sysseissetting uten bygg- og anlegg

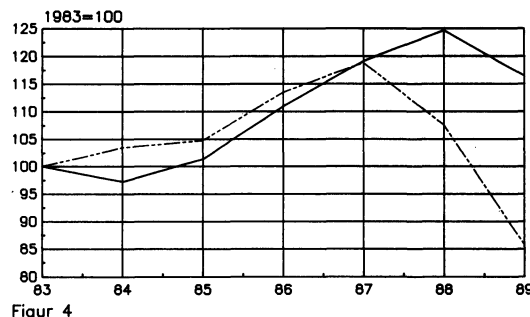
Sysseissetting i bygg- og anlegg



SYSSELSETTING 1983–89

Byggsektor

Anleggssektor



formuesøkningen omsettes i økt forbruk. Dette stemmer med vurderinger fra andre land.

Låneopptakene og boligprisutviklingen ville blitt dempet, dersom myndighetene hadde latt rentenivået stige. Dette skjedde imidlertid ikke, idet Norges Bank var «politisk lammet» og derfor ettergivende nok til å føre en lavrentepolitikk som ikke stemte med de faktiske markedsforholdene. Figur 5 viser at for store deler av husholdningene var realrenten etter skatt negativ. Samtidig var beskatning av boliger svært moderat i forhold til beskatningen av finansielle aktiva. Og endelig ble det ikke tilstrekkelig poengtert fra myndighetenes og lånerrådgivernes side at i den forestående skatteomlegging ville de skattemessige fordelene ved låneopptak bli sterkt begrenset.

Kraftig tilstramming av økonomien

I perioden 1986–88 ble så den økonomiske politikken kraftig strammet til. Rentepolitikken skulle heretter i første rekke forsvare valutakursen. Dette førte blant annet til en renteoppgang på banklån med nær 3,5 prosentenheter gjennom 1986 og 1987. I 1987 og 1988 ble det dessuten gjennomført en sterk omlegging av personbeskatningen, som bl.a. innebar at fordelene ved låneopptak ble kraftig redusert.

Figur 6 viser hvordan omleggingen av den økonomiske politikken og skattesystemet slo igjennom i boligprisene fra 1988 og utover. Boligprisene er hentet fra Norges Eiendomsmeidlerforbund. Det eksisterer dessverre ikke gode nok tall for boligpriser (brukte boliger) i Norge før 1986. Byggekostnadene steg med mer enn inflasjonen i



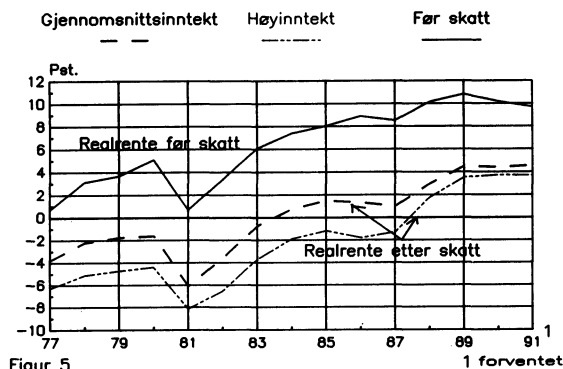
John G. S. Meldgaard, bedriftsøkonom fra Handelshøyskolen i København (1975) og nasjonaløkonom fra Københavns Universitet (1979) er ansatt i Sparebankforeningen som utredningsleder.

Sosialøkonomen nr. 4 1991



Harald J. Nordahl, sosialøkonom fra Universitetet i Oslo (1971) og SMA-studiet ved Markedshøyskolen i Oslo (1978) er ass. direktør i økonomisk/politisk avdeling i Sparebankforeningen.

REALRENTEUTVIKLING 1977 - 91



Figur 5

1977-90 – se figur 7. I dag regner profesjonelle folk i boligmarkedet med at prisene på brukte boliger ligger mellom 20 og 30 prosent under den stipulerte markedsprisen eller tilnærmet produksjonsprisen på nye boliger. Samtidig er boligmarkedet i dag karakterisert ved at minst 5 – 10.000 boliger står ledige. Det er sannsynligvis langt høyere enn det som er nødvendig for å beholde den nødvendige mobilitet i markedet.

Sett på denne bakgrunn virker det noe underlig at myndighetene i nasjonalbudsjettet har lagt opp til at det bygges 22.000 nye boliger i 1991. Den statsbankfinansierte rammen for nye tilsagn er satt til 20.700 boliger i 1991. Figur 8 viser den reduserte rolle Husbanken har spilt i boligfinansieringen etter liberaliseringen. Nå er det bankene – og spesielt sparebankene – som er de største långiverne på det norske boligmarkedet.

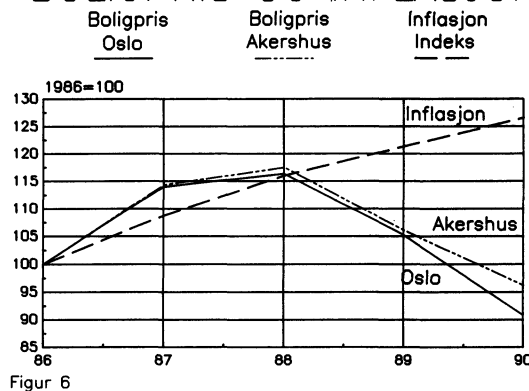
Er boligmarkedet mettet?

Med svakere inntektsforventninger og økte reelle bokostnader, er boligmarkedet for tiden ganske «mettet». Boligdekning og boligstandard ligger som før nevnt på et høyt nivå internasjonalt. Dette, sammen med fallet i boligprisene, betyr et mettet marked og en svakere boligetterterspørsel i de nærmeste årene.

Selv med et mettet marked må vi huske på at det fortsatt hvert år fremover er et grunnleggende remplasseringsbehov. Vi må ta med at det hvert år blir omgjort boliger til større boliger og til andre formål, for eksempel til kontorer. Boliger kondemneres og bolighus må rives som følge av for eksempel nye reguleringsplaner for nye veitrasseer og lignende. Dessuten bor vi i et land hvor relativt mange boliger går opp i røyk. Totalt kan dette dreie seg om 10 – 12.000 boliger årlig framover. Tallet er vanskelig å tallfeste, men bygger på erfaringer fra de siste årene. I begynnelsen av 1980-tallet lå avgangen i boligmassen på 15 – 16.000 boliger i året.

Det ble bygget ca. 26.500 boliger i 1990, hvorav ca 80 – 85 prosent var med husbankstøtte. Det synes å være for høyt. Det bidrar til å presse prisene ytterligere. Å gå inn for en økning i dagens langt på vei mettede marked er perspektivløst. Gruppen av husholdninger som bor dårligere i dag enn det som er politisk akseptabelt og som

BOLIGPRIS OG INFLASJON



Figur 6

ikke kan dekke sitt boligbehov fullt ut gjennom egen inntekt, må gis offentlig støtte. Men slike husholdninger og enkeltpersoner vil mest hensiktsmessig kunne bli hjulpet gjennom mer direkte virkemidler. Det offentlige kan løse sine oppgaver i boligsektoren uten å ødelegge markedstilpasningen.

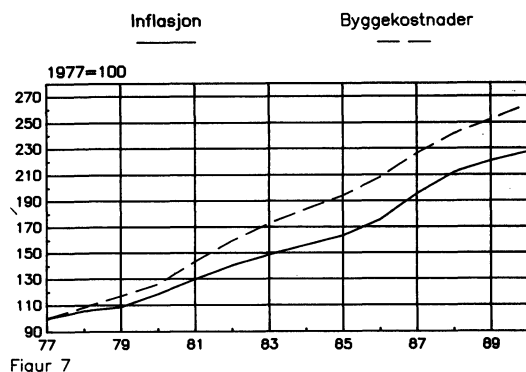
Sterk økning i boutgiftene og boligenes størrelse

Utviklingen kan illustreres ved tall som kommer gjennom forbruksundersøkelsene fra Statistisk sentralbyrå. I 1967 var 11,7 prosent av gjennomsnittshusholdningens forbruk utgifter knyttet til bolig, lys og brensel. I 1988 hadde disse utgiftenes andel økt til 23,4 prosent. En vesentlig del av økningen skyldes økningen i renteutgiftene. I Norge skal vi ikke mange år tilbake før vi ser at andelen av vårt totale forbruk som går til boutgifter, var vesentlig lavere enn i land vi ofte sammenlikner oss med. I dag er vi mer på nivå med disse landene.

Doblingen av boutgiftene har mange årsaker. Et viktig forhold er at boligenes størrelse økte betydelig i løpet av 1980-årene. Vi ser av figur 2 at gjennomsnittsstørrelsen på bruksarealet for nye boliger i 80-årene doblet seg fra 1980 til 1986, for så å falle igjen til ca 140 m² fram til 1990. I 1980 lå gjennomsnittsarealet på 98 m², mens det på topp i 1986 lå på 196 m². Til dette kommer også en utvidelse av arealet i eldre boliger. Det har altså funnet sted en vesentlig standardheving i boligmassen. En økt standard som for mange husholdninger ble meget vanskelig å «bære», etter tilstramningen i økonomien.

Prisen på nye boliger er i stor grad påvirket av prisen på eksisterende, eldre boliger, siden disse utgjør bortimot 99 prosent av det totale antall boliger i markedet. Når prisforskjellen mellom brukte og nye boliger er på 20 - 30 prosent som i dag, er det naturlig å vente et sterkt fall i etterspørselen etter nye boliger. På lengre sikt vil imidlertid prisene i boligmarkedet tilpasse seg det det koster å bygge nye boliger. På slutten av 1990 stod det som nevnt antakelig et for stort antall ledige boliger i landet. Mange av disse boligene har stått ledige i lang tid etter at de ble ferdigstilt. Det er grunn til å vente at den vanskelige situasjonen – med en selvkost på nye boliger som ofte ligger godt over hva markedet er villig til å

BYGGEKOSTNADER OG INFLASJON 1977 - 90



Figur 7

betale – vil vare ved ennå et par år fremover. Det vil måtte føre til at flere boligbyggelag sannsynligvis vil lide store tap fremover – og kanskje i noen tilfelle gå konkurs.

Et bedre mål for bokostnader

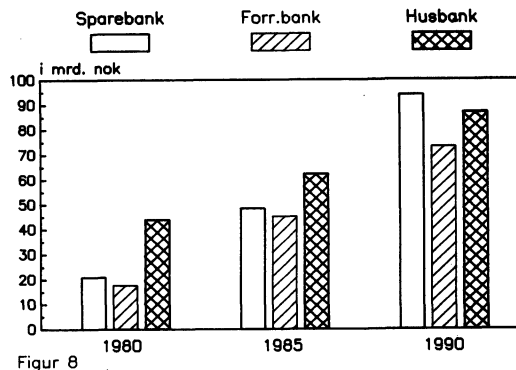
Det knytter seg flere svakheter til begrepet boutgifter slik de måles i forbruksundersøkelsene. Der tas det hverken hensyn til et beregnet rentetap på boligkapitalen, kapitalgevinster eller den skattemessige behandlingen av boligkapitalen og rentestrømmene. Vi vil derfor se nærmere på begrepet «bokostnad» eller «brukerkostnad» som fanger opp alternativkostnaden ved å bo. En husholdning står mellom valget å gi slipp på andre goder og å bruke mer penger på egen bolig. Bokostnaden defineres som forskjellen i kostnader til andre formål enn bolig i alternativene med eller uten egen bolig.

I tabellen har vi sett på hvordan bokostnadene har utviklet seg for en som kjøpte bolig rundt 1980 og en som gjorde det samme i 1990. Samtidig har vi ønsket å få fram forskjellen ved husbankfinansiering og privatfinansiering. Vi forenkler og går blant annet ut fra at husholdninger som benytter seg av husbankfinansiering, har lønnsinntekt som en gjennomsnittlig lønnstaker. Mens med privatfinansiering ser vi både på en husholdning med gjennomsnittsinntekt og en husholdning med høy inntekt (høy marginalsatt).

Vi forenkler fremstillingen ved å si at som skattefradrag tar vi bare med fordelene ved å kunne trekke fra gjeldsrenter i nettoinntekten. Øvrige skattevirkninger som for eksempel beregnet inntekt av egen bolig og formuesskatt har vi for å forenkle fremstillingen tatt med i én sum sammen med normale drifts- og vedlikeholdskostnader i posten «Vedlikehold m.v.» i tabellen. Den er satt til 2,5% av boligsens verdi (markedsverdi) til forskjell fra den ordinære ligningsverdien, som normalt ligger i området 20 – 25% av markedsverdien. For resonnementets skyld er videre boligen belånt fullt ut.

Beregningene viser at i 1980 var de reelle bokostnadene negative. Man tjente på å bo i egen bolig. Ut fra gjennomsnittrenten i Husbanken for de sju – åtte første årene av husbanklånets løpetid kan vi beregne forskjellen mellom en markedsrente og husbankrenten for en husholdning med gjennomsnittsinntekt. Den utgjør

UTLÅN TIL BOLIGFORMÅL



Figur 8

ca. 7.000 kroner etter skatt i lavere bokostnader årlig i favør av eieren av den husbankfinansierte boligen. Med andre ord betyr husbankfinansiering at man så å si får ca. 55 – 60.000 kroner etter skatt kontant utbetalt i form av subsidier fra det offentlige, sammenliknet med en som privatfinansierte samme bolig og hadde gjennomsnittsinntekt. Generelt ser vi at det lønte seg å belåne sin bolig både for gjennomsnitts- og høyinntektsgruppene i begynnelsen av 1980-årene.

Med senket marginalsatt og langt lavere inflasjon, har den reelle kostnaden ved å bo i egen bolig for alle tre typer av husholdninger økt dramatisk. Totalt sett har de årlige reelle bokostnadene for en familie med gjennomsnittsinntekt og privatfinansiering økt med knapt 69.000 kroner fra begynnelsen av 10-året og fram til i dag. Men økningen i bokostnaden har vært størst for de med høy inntekt og privatfinansiert bolig – rundt 85.000 kroner i vårt regneeksempel i løpet av det siste 10-året. Denne endringen har ført til at rentesubsidieringen gjennom Husbanken har fått økt betydning. Avstanden mellom den reelle husbankrenten og markedsrenten har økt i løpet av 1980-årene. Dette har også holdt oppe boligbyggingen og bidratt til å presse prisene på eksisterende boliger ytterligere ned.

HVA BØR VI LÆRE AV 1980-ÅRENE BOLIGMARKED?

Boligmarkedet er et spesielt marked

Ut fra husholdningenes forventninger om utviklingen i deres disponible realinntekt, samlet skattefordel, inflasjonsrate og realrente blir konjunkturutviklingen og den generelle økonomiske politikk utslagsgivende for deres vurderinger. Prisdannelsen på bolig tjenester er på kort sikt spesiell ved at det kun er tale om en *pristilpasning*. Etterspørselen etter boliger i en gitt periode avhenger av prisen på boliger – jo høyere pris, desto mindre etterspørsel (en normal etterspørselskurve som vist i figur 9).

Tilbudet på boliger avhenger til enhver tid av antall boliger – i Norge som nevnt 1,7 millioner boliger. Dette er et meget stort tall i forhold til antall nybygg som i 1990 nådde opp i 26.500 boliger eller bare 1,6 prosent av

boligmassen. Det er således tale om at boligmarkedet på helt kort sikt har et *konstant tilbud* (tilbudskurven er loddrett, som vist i figur 9). Dette betyr at tilpasningen til endrede etterspørselsforhold kun skjer gjennom prisendringer på kort sikt og derfor medfører relativt kraftige prissvingninger. Først på lengre sikt vil tilbudskurven kunne påvirkes merkbart og dermed redusere prisendringene.

Boliginvestering er en «gearet» investering

I tillegg til å være oppmerksom på relativt store prissvingninger i boligmarkedet, må en boligeier ta hensyn til at det vanligvis er tale om en «gearet» investering. Det betyr at førstegangskjøpere, spesielt unge mennesker, ofte tar opp lån på 90-95 prosent av boligens kjøpsverdi. Det tilsvarer en egenkapitalandel på bare 5-10 prosent av kjøpsverdien.

Både huskjøper og rådgiver bør være oppmerksom på denne «gearing», og vurdere den i forhold til de relativt store fluktuasjoner i prisene på boligmarkedet som kan oppstå på kort sikt. Det betyr at man bør stille med en høyere egenkapitalandel som buffer mot eventuelle variasjoner i boligverdiene.

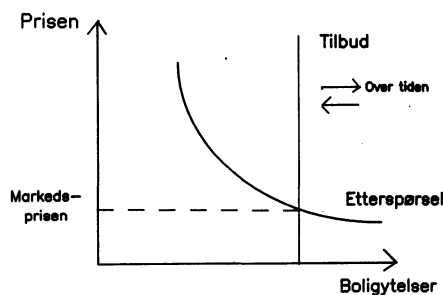
De politiske implikasjoner

Boligforbruk utgjør det *største enkeltforbruksgode* både i den enkelte husholdning og i samfunnsøkonomien. Derfor får alle reguleringer av det private forbruk også konsekvenser for boligetterspørselen.

Selv politiske inngrep som i utgangspunktet tar sikte på å ivareta generelle samfunnsøkonomiske målsetninger, får konsekvenser for boligmarkedet. Disse er ofte undervurdert eller kanskje til og med oversett. Denne dimensjon forsterkes ved at endringer i boligforbruket og investeringer i boligmassen baserer seg sterkt på forventninger. Som det fremgår av figur 5, var boligkjøperne «i god tro» fram til 1983-84. De spekulerte ikke i boligmarkedet, men trodde faktisk at realrentelet ville holde seg «*på dagens nivå*». Forventningsdannelsen påvirkes kraftig av den økonomiske politikk og særlig forventninger om fremtidige inngrep. Politikerne bør være mer oppmerksomme på at boligmarkedet ofte kan overreagere – i den forstand at den kortsiktige tilpasning overstiger den tilpasning som på lengre sikt er nødvendig, med *unødige tilpasningsomkostninger* for den enkelte boligeier som følge. Det er betegnende for den økonomiske politikk i Norge at man opp gjennom 1980-årene har kunnet leve med ikke å ha offisielle tall for en så viktig faktor som prisene på boligmarkedet.

Det råder samtidig en grunnleggende usikkerhet om hvordan de forskjellige boligpolitiske instrumenter virker. Mens det i 1960-årene og i begynnelsen av 1970-årene var en utbredt optimisme med hensyn til mulighetene for å styre markedsutviklingen meget presist, er synspunktene nå mer pessimistiske. Pessimismen bunner i at dersom man skal bruke de økonomisk-politiske instrumenter for å nå presise mål, så krever det meget stor

MARKEDET FOR BOLIGYTELSER



Figur 9

kunnskap om de parametre som markedsmekanismen reagerer på – *en kunnskap som ikke er til stede*.

Dette forhold understreker behovet for styring etter *enkle regler og signaler* gitt ut fra *langsiktige hensyn*. Da minskes de troverdighets- og usikkerhetsfaktorer som knytter seg til boligpolitikken, og markedet får en rimelig planleggingshorisont. De problemer som skapes gjennom hyppige endringer i boligpolitikken blir dermed borte. Markedet får i stedet faste spilleregler å operere ut fra, og det virker i seg selv stabiliserende.

Usikkerhet om de fremtidige skatteforhold i Norge er helt klart med på å påvirke boligeiernes forventninger i negativ retning i tiden fremover. Særlig fordi erfaringene fra de siste endringer fra 1987 var at det nesten ikke ble tale om overgangsordninger. Derfor mener vi det er for hasardiøst i dagens økonomiske situasjon å ville gjennomføre den foreslåtte senkningen av marginalsatten på nettoinntekten fra høyst 40,5 prosent i 1991 til 25 – 30 prosent i 1992 – så å si over natten. Dette kan i tilfelle bare trygges gjennom at det gis tilstrekkelig store skattelettelser. Så lenge dette ikke kan loves gjennomført, og vi ikke samtidig er garantert en nedgang i det nominelle rentenivået med uendret prisstigningstakt, bør det legges opp til en noe mer utstrakt gjennomføring i tid.

Det bør i så tilfelle legges opp en fast timeplan for skatteendringene over f.eks. 3-4 år, som man er trygg på vil ligge fast. Det gir husholdningene tid til å orientere seg om og tilpasse seg endringene. En *mindre* usikkerhet vil i første omgang øke omsetningen. Det vil legge grunnlag for økte priser i boligmarkedet igjen – noe som betyr at vi får mindre gap mellom priser på brukte og nye boliger etter hvert.

LITTERATURREFERANSER:

- Barlindhaug, Rolf og Hans Petter Skogstad: «Boligøkonomi på 80-tallet. En rapport fra boforholdsundersøkelsen.» Rapport 66, Norsk Byggeforskningsinstitutt, 1990.
- Den norske Bank: «Boligmarked og boligpriser – utsiktene fremover.» Bransjeanalyse nr. 1/90, Samfunnsøkonomisk Sekretariat, 1990.
- Grevstad, Knut og Tor Bysveen: «Vi bygger med Husbanken. En analyse av fordelingsvirkningene av Husbankens oppføringslån i perioden 1973 – 84.» Rapport 102, Norsk Byggeforskningsinstitutt, 1988.
- Meldgaard, John m.fl.: «Opsparingspolitikk – nødvendighet eller utopi?» Danmarks Sparekasseforening, 1986.

Meldgaard, John m.fl.: «EF's indre marked og dansk hverdag.» Danmarks Sparekasseforening, 1987.
Meldgaard, John m.fl.: «Boligmarkedet – slalom, styrtløb eller langrend?» Finansrådet, København, 1990.
Meldgaard, John og Harald J. Nordahl: «1980-årenes boligmarked. – Fra knapphet til dagens mettede marked.» *Sparebankene 1990*, Sparebankforeningen i Norge, 1991.
Nordahl, Harald J.: «Opptappingen av den tilfeldige rentesubsidieringen i Husbanken koster samfunnet milliarder» *Arbeidsnotater nr. 6/1988*, Sparebankforeningen i Norge, 1988.

Nordahl, Harald J. og Hilde E. Johansen: «Husholdningsøkonomien 1986 – 90.» *Arbeidsnotater nr. 2/1990*, Sparebankforeningen i Norge, 1990.
Nordahl, Harald J. og Hilde E. Johansen: «Husholdningsøkonomien 1990 – 92.» *Arbeidsnotater nr. 5/1990*, Sparebankforeningen i Norge, 1990.
NOU 1989:1. *Penger og kreditt i en omstillingstid*. Oslo 1989.
Spareutredningen: «Sparingens vekst og fall» Sparebankforeningen i Norge, Oslo 1990.



Sunndal kommune

Sunndal kommune ligger på Nordmøre og har ca. 7500 innbyggere, hvorav ca. 4500 bor på Sunndalsøra, kommunens administrasjonssenter.

Kommunen har en velordnet økonomi og gode utdannings-, kultur- og servicetilbud. Kommunebudsjettet for 1990 var på 220 mill. kroner, antall ansatte ca. 550.

Kommunen har et spesialisert næringsliv med særlig høy kompetanse innenfor metallurgi, akvakultur, elektronikk og datateknologi. Hydro Aluminium a.s., med sin bedrift Sunndal Verk, er den dominerende bedriften i lokalsamfunnet.

Kontorsjef

Nåværende kontorsjef er ansatt som rådmann i kommunen. Stillingen som kontorsjef er derfor ledig fra 1. juli 1991. Stillingen er direkte underlagt rådmannen. Det er aktuelt å tillegge stillingen nestlederfunksjonen i kommunens administrasjon.

Kontorsjefen vil få det daglige ansvar for det kommunale planarbeidet.

I tillegg vil følgende arbeidsoppgaver inngå i stillingen:

- Deltakelse i råd og utvalg på vegne av rådmannen
- Rådgivning overfor etatene
- Oppgaver innenfor organisering av administrasjonen
- Generell saksbehandling etter rådmannens nærmere bestemmelse

Til stillingen ønskes en person med høyere utdanning og med god kjennskap til offentlig forvaltning.

Lønn etter lønnstrinn 31.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til kontorsjef Tormod Spjøtvold eller personalkonsulent Stein Erik Hegerberg, tlf. (073) 92 011.

Søknad med kopier av attester og vitnemål sendes Sunndal kommune, rådmannen, 6601 Sunndalsøra, innen 2. mai 1991.



Nytt pengesystem – uten argumenter og uten visjoner

En kritisk vurdering av Margrit Kennedys «Det nye pengesystemet»

J.W. Cappelens Forlag
108 sider. Kr 175,-

1. Innledning

Margrit Kennedys bok «Det nye pengesystemet» er en kritikk av enkelte sider av dagens pengesystem og av de konsekvenser rentesystemet har for økonomien og samfunnsutviklingen. Ifølge Margrit Kennedy er hovedproblemet i dagens økonomiske situasjon at all utlånsvirksomhet er basert på renter. Hun hevder at hvis rentesystemet blir avskaffet, vil det bli lettere å gjennomføre investeringer som er nyttige for samfunnet og som er miljøvennlige.

Boken til Margrit Kennedy har blitt gjenstand for stor interesse i mange kretser som er opptatt av nye perspektiver på økonomi og samfunn. Særlig i den såkalte «permakulturbevegelsen», både i Norge og ellers i Europa, blir nye tanker om økologisk byutvikling og regional planlegging kombinert med ideen om en økonomi uten renter. Med all respekt for de idealer som ligger bak denne bevegelsen, er det likevel nødvendig å påpeke at Margrit Kennedys bok ikke holder mål.

Problemet med Margrit Kennedys bok er at den svikter på begge de to områder en bok i såkalt «alternativ økonomi» må vurderes utfra. For det første holder den ikke mål på et rent faglig grunnlag. Hun gir ikke inntrykk av at hun har forstått de økonomiske resonnementene som hun kritiserer. Kompliserte saksforhold presenteres som ubegrunnede påstander, og hun

fullfører ikke de økonomiske resonnementene. Boken er preget av en naiv tro på at alle problemer kan løses ved å forandre på en enkelt størrelse, nemlig renten.

For det andre er boken merkelig snever i sin skissering av perspektivet for en bedre verden. Hennes visjoner får aldri luft under vingene. Etter min mening er nettopp dette den drepende kritikken av boken: den mangler fullstendig et kvinneperspektiv, et økologisk perspektiv og et globalt eller u-landsperspektiv. Disse tre perspektivene, eller rettere sagt skjæringspunktet mellom dem, er en viktig byggestein i utviklingen av «alternativ økonomi». Om Margrit Kennedy ihvertfall hadde stilt noen gode og relevante spørsmål, kunne boken vært av en viss interesse selv om hun ikke argumenterer skikkelig og kommer frem til gale svar.

For å utdype dette vil jeg i denne artikkelen si litt om hva jeg som feminist og økonom mener det er viktig å legge vekt på når en skal beskrive dagens økonomiske og økologiske krise og foreskrive en medisin for vår syke verden. Aller først vil jeg imidlertid forklare hvorfor det ikke er fullt så enkelt å avskaffe rentene som Margrit Kennedy later til å tro.

2. Om renter og investeringer – og den private eiendomsrett

Renten har en rekke viktige funksjoner i en markedsøkonomi. Renten er prisen på kapital og derfor en av de mange prisene som inngår i markedsmekanismen. Markedsmekanismen – som Margrit Kennedy ellers i boken ser ut til å forsvare – innebærer nettopp at hver enkelt pris avhenger av alle andre priser. Når Margrit Kennedy går inn for å avskaffe rentene, kreves det en solid argumentasjon for å forklare hvordan en kan avskaffe en pris og beholde alle de andre, uten at markedsmekanismen skal bli satt ut av spill. Margrit Kennedy berører overhodet ikke dette problemet. Å late som om dette problemet ikke eksisterer, er i beste fall virkelighetsfjernt.

Ifølge tradisjonell økonomisk teori er rentens viktigste oppgaver å sikre nok tilgang på lånekapital og sørge for en samfunnsmessig riktig bruk av

kapital til ulike prosjekter. Det er god grunn til å utfordre de svarene som tradisjonell økonomisk teori gir på spørsmålet om hva som er samfunnsnyttige investeringer. Men går man inn for å fjerne renter og avkastningskrav som middel til å kanalisere investeringer, må man drøfte hvordan fordelingen av investeringsmidlene alternativt bør foregå. Den »idealistiske versjonen« er jo at noen »snille« samfunnsbevisste mennesker fordeler investeringsmidler etter politisk bestemte kriterier.

Margrit Kennedys versjon av dette er grenseløst naiv. Hun ser ut til å gå inn for en opphevelse av den private eiendomsrett, der kommunene yter erstatning, og at kommunene forpakter bort jorden til private brukere (se s. 41). Margrit Kennedy ser ut til å ha glemt at en alternativ teori nødvendigvis blir vurderet i lys av de politiske implikasjoner den har. Hun viser liten vilje til å stille spørsmål ved om de tiltak hun foreslår har andre og uønskede konsekvenser enn de positive virkninger hun selv fremhever. På tross av alle de uheldige konsekvenser av dagens rentesystem, kan den politiske konsekvensen av det alternativ Margrit Kennedy skisserer være langt mer uheldig.

En stor svakhet ved Margrit Kennedys gjengivelse av økonomisk teori er at hun ikke har fått med seg forskjellen på realrente og nominell rente. Dermed blir det ukart hvordan hun egentlig tenker seg sammenhengen mellom rente og inflasjon. Hun påstår at en avskaffelse av rentesystemet vil føre til at inflasjonsproblemet forsvinner. Også på dette punkt lar hun påstanden stå ubegrunnet, men hun forsøker å hjelpe leseren med følgende «forklaring»: «Om vi kunne avskaffe renter og erstatte dem med en bedre mekanisme for å holde penger i omløp, ville de fleste av oss bli rikere, eller bare behøve å arbeide to tredjedeler av tiden for å opprettholde dagens levestandard.» (s.21)

Margrit Kennedy har tatt opp tanker som den tyske økonomen Silvio Gesell formulerte ved århundreskiftet. Det er utvilsomt en kjerne av sannhet i Gesells teorier. Han reiste spørsmålet om hvorvidt et fall i prisnivået kan føre til at realrenten blir positiv, selv om den nominelle

renten er satt til null. I en slik situasjon kan det tenkes at tilgangen på lånemidler vil bli tilstrekkelig stor selv med en nominell rente satt lik null. Hvordan en slik prosess med fallende priser kan komme i gang, er et av de spørsmål som må avklares for at Gesells teorier skal passe inn i dagens situasjon. Denne problemstillingen er ikke reist i Margrit Kennedys bok.

Et gjennomgangstema i boken er at rentesystemet medfører en inntekts-overføring fra rike til fattige. Dette er et mye mer komplisert spørsmål enn Margrit Kennedy gir inntrykk av. Ved å se på inntekts- og formuesfordelingen i Norge etter krigen, vil den negative realrenten gjennom størsteparten av perioden faktisk trekke i retning av den motsatte konklusjon.

Et annet problem med Margrit Kennedys fremstilling er at hun konsekvent forveksler penger og realstørrelser, dvs. hun snakker om hvordan man kan få flere penger i omløp når det virker som hun mener hvordan man skal få til flere samfunnsnyttige investeringer. På dette punkt gir hun en mangelfull gjengivelse av Gesells teori for hvordan opphopning av penger skal forhindres. Kennedy er også uklar når det gjelder alternative kriterier for å måle avkastning og lønnsomhet for investeringer. Hun tar ikke opp spørsmålet hvordan vi skal unngå feilinvesteringer, enten det gjelder kommuners låneopptak eller den globale gjeldskrisen.

Jeg har ikke tatt mål av meg til å påpeke alle feil og mangler ved Marilyn Kennedys økonomiske resonnementer. Det er i det hele tatt vanskelig å anmelde denne boken på dens egne premisser. På tross av de fundamentale svakheter ved Kennedys argumentasjon, vil jeg likevel ikke bli overrasket den dagen noen forklarer meg hvordan rentesystemet kan avskaffes. For Margrit Kennedy er utvilsomt i nærheten av en svært viktig problemstilling. Men i denne boken viser hun liten vilje til å bygge opp en argumentasjon og til å problematisere sine påstander. Det hun sier om renten får derfor et preg av at hun stiller feil diagnose og foreskriver feil medisin for den syke økonomien. Det gjør ikke boken noe bedre at hun legger opp et snevert perspektiv for

alternativ økonomi – uten et kvinneperspektiv, et økologisk perspektiv og et globalt eller u-landsperspektiv.

3. Nytt perspektiv på dagens økonomiske situasjon:

Kvinneperspektiv, økologisk perspektiv og globalt perspektiv

En alvorlig mangel ved tradisjonell økonomisk teori er at den mangler et kvinneperspektiv. Mange kvinnelige forskere, både i og utenfor økonomenes rekke, har i de senere år påvist hvordan mangelen på kvinneperspektiv gjør at økonomisk tankegang ikke får med helheten i samfunnet. Som kvinnelig arkitekt og samfunnsplanlegger, må Margrit Kennedy regne med at når hun skriver en bok i alternativ økonomi, vil den bli vurdert også etter det bidrag den gir til et kvinneperspektiv på økonomifaget.

Det manglende kvinneperspektiv i økonomifaget kommer særlig tydelig til syne når det gjelder hvilke aktiviteter som regnes som verdiskapende arbeid. De tradisjonelle begrepene for verdiskapning omfatter ikke noe av det arbeid som finner sted utenfor pengeøkonomien – det være seg husarbeid, barnepass eller annet omsorgsarbeid, tiden det tar å ta vare på menneskelige relasjoner, innsats i frivillige organisasjoner, eller den store andel av matforsyningen i u-landene som dyrkes i naturalhusholdning. Dette er arbeid som i hovedsak utføres av kvinner. Er ikke dette produktivt arbeid? Og hva med reproduksjonen? For å utvikle kvinneperspektivet i økonomifaget trenger vi et verdibegrep som tillegger en positiv verdi til aktiviteter som er konstruktive og som bidrar til å opprettholde og fornye livet.

Særlig viktig er sammenhengen mellom kvinneperspektiv og u-landsperspektiv. Når tradisjonell økonomi ikke har begreper for å verdsette kvinners arbeid i jordbruket i den tredje verden, blir resultatet at de størrelser det samles inn informasjon om, er i dårlig samsvar med de faktiske forhold eller er ensidig rettet mot markedsaktiviteter. Vandana Shiva påviser i sin bok «Til livets opphold» hvordan kvinner i jordbruket i India har fått sin livssituasjon drastisk forverret som resultat av feilslått poli-

tikk. I den grad politikken er basert på økonomiske anbefalinger, kan man snakke om et uheldig samspill mellom makt og økonomiske begreper. Økonomer må i større grad ta ansvaret for de verdibegreper profesjonen har utviklet. Det innebærer bl. a. å utvikle et verdibegrep som inkluderer alt arbeid kvinner utfører, og som ikke bruker en vestlig målestokk for å beskrive u-land.

Margrit Kennedy imponerer ikke når det gjelder å se sammenhengen mellom kvinneperspektiv eller u-landsperspektiv. Hun påstår at «Det går ikke en dag uten at så og si hver eneste beboer på denne planeten bruker penger. Flesteparten tjener penger gjennom arbeid, og bruker dem på goder de behøver» (s. 15). Hva med hjemmeværende kvinner og hva med kvinnene som dyrker mat i naturalhusholdning i den tredje verden? Margrit Kennedy velger å holde seg til eksempler hentet fra arbeidslivet i vår del av verden.

Innledningsvis påpeker hun riktignok at «Alle vet nå at den tredje verdens gjeld ikke kan tilbakebetales, at situasjonen for den fattigste del av befolkningen i de høyindustrialiserte land blir stadig dårligere, og at situasjonen bare forverres ytterligere gjennom behandling av symptomene.» (s. 12). Her åpner hun for en diskusjon av gjeldsproblematikken, men hun følger det ikke opp i noen særlig grad. Jeg savner en problematisering av typen: Er det slik at gjeldskrisen skyldes rentesystemet, eller er det slik at rentesystemet forsterker gjeldskrisen? Og hva hvis det skjer en sanering av u-landenes gjeld? Hvilke typer avkastningskrav og lønnsomhetskrav skal til for å hindre ytterligere feilinvesteringer?

Mange kvinnelige forskere har gått foran på den veien som Margrit Kennedy forsøker å ta seg inn på. Rachel Carson med «Den tause våren», Marilyn Waring med «If women counted» (under oversettelse til norsk), Susan George med «En skjebne verre enn nøden», Vandana Shiva med «Til livets opphold» – hver på sin måte handler disse bøkene om hvordan hensynet til mennesker og naturen kommer til kort overfor de økonomiske lover – om hvordan jorden drives utfor stupet av kortsiktige

økonomiske hensyn. Disse kvinnene – og mange andre – har satt en standard – de forener det å ha visjoner om en bedre verden og det å fremføre argumenter for sin sak med høy faglig kvalitet. De har inspirert til handling vært skoledannende på hver sin måte. I dag kan kvinner som skriver om alternativ økonomi og en bedre verden ikke unngå å bli målt etter den standarden som alt er satt. Det er her Margrit Kennedy faller helt igjennom. Det er viktig at kvinner som arbeider med fagkritikk og tverrfaglighet – områder der det er særlig lett å trå feil – aldri gir slipp på kravet til god forskning – argumentasjon og dokumentasjon. Det er trist å se et skoleeksempel på hvordan det ikke skal gjøres.

Like mangelfullt er Margrit Kennedys økologiske perspektiv. Som nevnt hevder Margrit Kennedy at avskaffelse av rentesystemet vil føre til større utlån og større investeringer, og dermed kommer hjulene i gang – større produksjon og mindre arbeidsledighet. (Dette er forsåvidt en velkjent økonomisk teori, men av mange grunner er det ikke fullt så enkelt i virkeligheten som Kennedy synes å gi inntrykk av.) Et enda større problem er det at Margrit Kennedy ser bort fra at denne økte produksjonen vil gi mer forurensning, rovdrift på ressursene og ødeleggelse av naturen. Hun ser ut til å tro at straks renten er avskaffet, vil det inntreffe en stabil situasjon der alle forurensningsproblemer er løst. Jeg finner det svært lite tillitvekkende når hun påstår at løsningen på verdens globale, økologiske og fordelingsmessige problemer ligger i økt produksjon. Margrit Kennedy er helt ute av stand til å sannsynliggjøre hvorfor denne økte produksjonen skulle skje på noen miljøvennlig og human måte.

Hva er et økologisk perspektiv på økonomi? Hvordan skal vi få økonomien til å bli et redskap i økologiens tjeneste og ikke omvendt? I dagens økologiske motebølge ligger det en fare for at faget økologi blir spist opp av faget økonomi – menneskets rovdrift på naturen fortsetter, men på en litt mer pyntelig måte. Bak økonomiske teorier ligger en ide om at mennesket har rett til å utnytte naturen til sin egen vinning. Hva med naturens egen rett til liv? Hvordan

skal vi få til en fredelig sameksistens mellom mennesker og resten av naturen? Kjernen i økologien er å forstå og akseptere denne sammenhengen. Forstå at planter og dyr, jord, luft og vann, skog og mark har sitt eget liv, at de eksisterer for sin egen skyld, ikke bare for vår skyld.

Vi trenger et verdibegrep som har fradragsposter for aktiviteter som er destruktive og bidrar til å sette liv og helse i fare. En stor del av den økonomiske aktivitet som finner sted i dag representerer en trussel mot den økologiske balanse, mot menneskelige relasjoner og mot liv og helse. Vi trenger minusposter for kvaliteter som er i ferd med å gå tapt. Her kommer igjen sammenheng mellom et økologisk perspektiv og et ulandperspektiv inn. Hele den globale økologiske balanse er nå truet.

I innledningen er Margrit Kennedy inne på et konstruktivt spor når hun skriver at det vestlige økonomiske systemet «... har hittil manglet priser som gjenspeiler økologiske og sosiale realiteter» (s. 11). Uten at hun synes å være klar over det, har dette nær sammenheng med hvordan vi skal få til de miljøvennlige investeringene hun snakker om. Hun vil avskaffe rentene. Jeg tror at det er av mye større betydning å påpeke at vi trenger nye måter å måle lønnsomhet og avkastning på. Når økologisk ødeleggelse og rovdrift på mennesker ikke kommer til fradrag ved beregning av lønnsomhet, viser dette at vi trenger nye måter å beregne verdi på. Jeg ser utviklingen av et nytt verdibegrep som et lite skritt på veien mot et bedre økonomisk system.

Skal vi få til en bedre verden, krever det en helt ny tenkemåte innenfor både økonomi og politikk. Den tradisjonelle innvendingen er de som har makt og rikdom, aldri vil gå med på de grunnleggende forandringer. Til dette svarer Margrit Kennedy:

Når de som i dag profiterer på systemet, blir klar over at grenen de sitter på, vokser på et sykt tre, mens det finnes et friskt tre som ikke kommer til å bryte sammen, vil selvpopholdelsesdriften få dem til å bytte tre. Det siste ville bety samfunnsmessig evolusjon – den myke veien. (s. 59)

For meg var dette bokens høydepunkt. Her er Margrit Kennedy i kontakt med en dypere tro på at det går an å frigjøre de gode holdningers krefter for en bedre verden. Her gir hun næring til håpet om at det går an å bygge freden i våre sinn.

Helt til slutt vil jeg stille spørsmålet om det ikke er mer fruktbart å nyansere synet på rentesystemet – finne en oppskrift for å bøte på uheldige konsekvenser istedenfor å avskaffe rentene? Hammurabi, konge av Babylon, ca. 2250 år f.Kr. foreskriver:

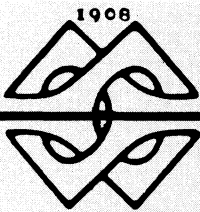
Hvis en mann har gjeld, og stormguden oversvømmer jordene hans og fører med seg avlingen, eller hvis kornet på grunn av tørke ikke har vokst på åkeren, skal han dette året ikke sende korn til kreditorene. Han skal forandre på kontrakten sin og ikke betale renter for dette året.

Dette er en utfordring for dagens forskere og politikere – å lage bedre regler for å sikre at de fattigste slipper å betale renter når stormguden har rammet. Dette er like aktuelt for sanering av boliglån som for gjeldskrisen i den tredje verden. En slik forbedring av rentesystemet kan være et lite skritt på veien mot en bedre verden. Ved å ta små skritt får vi sjansen til finne ut om det var et skritt i riktig retning.

4. Epilog

Etter at denne bokanmeldelsen var ferdig, fikk jeg anledning til å treffe Margrit Kennedy under hennes besøk i Oslo i forbindelse med lanseringen av den norske oversettelsen. Det var interessant å konfrontere henne med noen av de kritiske synspunkter jeg her har fremført. Aller først fortalte hun meg at hun hadde skrevet boken i løpet av fire dager. Det bærer den utvilsomt preg av! Da jeg forsøkte å formidle til henne mitt syn om at kritiske forskere har et særlig ansvar for å holde en høy kvalitet, avfeide hun meg bare med at før hun visste ordet av det, var hennes lille pamflett oversatt til ti sprog. Et interessant eksempel på markedets dom!

Hun fortalte deretter at hun nå har skrevet en betydelig omarbeidet og utvidet versjon av boken, og at denne

**Redaktør:**

Torstein Bye (konst.)

Redaksjon:

Rolf J. Brunstad

Arild Hervik

Steinar Holden

Kjell Erik Lommerud

Jørn Rattsø

Arent Skjæveland

Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Leder: Erik Lind Iversen

Generalsekr.: Gerd Buflod

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 17 00 35

Telefax (02) 17 31 55

Postgiro: 0813 5167887

Bankgiro: 6001.05.13408

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 420,-.

Studentabonnement kr. 210,-.

Enkeltnr. kr 60,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER

(ekskl m v a):

1/1 side kr. 3 200,-

3/4 side kr. 2 500,-

1/2 side kr. 2 000,-

Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:

Den 5. i hver måned.

Forskningsrapporter:

Pr. innrykk kr. 200,-

(maks. 400 anslag)

Trykt i offset.

Grafisk Hus a/s, Bergen

er under utgivelse i Tyskland i et opplag på en halv million. Da hun fortalte meg om hva som står i den nye boken, ble jeg ihvertfall overbevist om at jeg her snakket med en kvinne med både hode og hjerte på riktig plass. Hun formidlet på en ganske overbevisende måte at hun er i nærheten av et fruktbart spor med sin ide om en rentefri økonomi. Det er synd at hun

først måtte gå omveien om denne pamfletten. Jeg tror at den nye boken vil kunne bringe spørsmålet om en rentefri økonomi inn på dagsorden. Ihvertfall ser jeg frem til å vurdere den neste boken til Margrit Kennedy på bokens egne premisser.

Julie Aslaksen



NTH

UNIVERSITETET I TRONDHEIM
NORGES TEKNISKE HØGSKOLE

Vi vet at NTH har et solid renommé - i Norge og verden forøvrig. Både som teknologisk forskningssenter og som ledende utdanningsinstitusjon. I dag er vi opptatt av å styrke dette gode fagmiljøet. Vi er ikke bundet i gammel tradisjon. Det merkes på endringene i økonomistyring, personalpolitikk, lederopplæring og mange andre områder. NTH er på offensiven og ønsker nye medarbeidere velkommen!

Amanuensis

Institutt for økonomi. Fagområdet er bedrifts-økonomisk analyse herunder kostnads- og inntektsanalyse, investeringsanalyse, finansiering og økonomisk styring med særlig vekt på økonomisk produksjonsstyring. Det legges vekt på at søkere har erfaring med bruk av kvantitative planleggingsmodeller samt utvikling og bruk av EDB-verktøy for planlegging og styring. Nærmere opplysninger hos instituttstyrer Olav Fagerlid, tlf. (07) 593612.

NTH er behjelpelig med å skaffe bolig og har gunstig boligfinansieringsordning. NTH har få kvinner i vitenskapelige stillinger så vi oppfordrer kvinner til å søke.

Fullst. kunngj. med lønnsvilkår i Norsk lysingsblad nr. 71,25/3-91. Søknad sendes innen 3. mai 1991 til Universitetet i Trondheim, Norges tekniske høgskole, Personaladministrasjonen, 7034 Trondheim.



STATENS VEGVESEN SOGN OG FJORDANE

Statens vegvesen Sogn og Fjordane forvaltar årleg ca. ein 1/2 milliard kroner til veg- og trafikkformål.

I åra som kjem vil summen truleg auka som følgje av store bompengefinansierte anlegg. Vegnettet i fylket omfattar ca. 3065 km riks- og fylkesvegar. Tal tilsette ligg på ca. 560, av desse er 135 knytt til vegkontor og biltilsyn. Vegadministrasjonen ligg på Hermansverk, og er det overordna organ for etaten i fylket.

FØRSTEKONSULENT – REKNESKAPSLEIAR

Ved Statens vegvesen Sogn og Fjordane er det ledig stilling som leiar for rekneskapsseksjonen. Stillinga er knytt til administrasjonsavdelinga, og den som vert tilsett vil få leiaransvar for ca 16 personar.

ARBEIDSOPPGÅVENE ER I HOVUDSAK FØLGJANDE:

- Leiing, utvikling og oppfølging av eige personale
- Kontakt med avdelingar/seksjonar og kartlegging av rekneskapsbehovet deira
- Støttefunksjon for rekneskaps- og EDB-utvikling
- Arbeid med handlingsplaner
- Møteleiing m.v.

Vegvesenet sin organisasjon er under vurdering, og den som vert tilsett må såleis vera innstilt på at hans/hennar arbeidsområde og funksjon kan bli endra/utvida.

DET VERT KRAVD:

- Økonomisk utdanning på høgskule-/universitetsnivå, eller utdanning og kvalifikasjonar elles som er naudsynleg for å dekkja stillinga.
- Evne til samarbeid og kommunikasjon.
- Leiareigenskapar.

Det er elles ynskjeleg med røynsle innan leiing, økonomi og rekneskapsrutinar.

VI KAN TILBY:

- Løn som førstekonsulent, lønssteg 23–30 på det off. regulativ. For serleg kvalifiserte søkjarar vil lønsplassering utover lønssteg 30 bli vurdert.
- Fleksibel arbeidstid.
- Pensjonsordning
- Skyss- og kostgodtgjersle på tenestereiser.
- Bedriftshelseteneste.

Vi ønskjer fleire kvinner til våre leiarfunksjonar og vil såleis oppmode kvinner til å søkja. I tilfelle der kvinnelege og mannlege søkjarar har tilnærma like kvalifikasjonar, vil kvinner bli føretrekte.

Nærare opplysningar kan du få ved å venda deg til vegsjef Lars Lefdal eller administrasjonssjef Asgeir Sandnes, tlf. 056/55 700.

Søknad vedlagt rettkjende avskrifter av vitnemål og attestar, kan sendast

VEGKONTORET I SOGN OG FJORDANE
5840 Hermansverk

innan 30. april d.å.